

RESSENYES COL·LECTIVES

Sabers per als laics

LOLA BADIA

Universitat de Barcelona

lola.badia@ub.edu

MÜLLER & SAVELSBERG (2021): Isabel Müller i Frank Savelsberg (eds.), *Sabers per als laics. Vernacularització, formació, transmissió (Corona d'Aragó, 1250-1600)*, Berlin, Boston: Walter de Gruyter; «Beihefte zur Zietschrift für romanische Philologie» 463.

Els curadors perfilen un marc teòric que dona raó de la dispersió temàtica i de la diversitat d'interessos dels catorze escrits que articulen en cinc apartats ben definits (ps. 2-15). L'acurat índex de noms i de matèries (ps. 351-361) consagra el valor de referència d'aquest tom —de llengua vehicular catalana— per l'estudi de l'accés dels laics al saber a la baixa edat mitjana i el renaixement a la Corona d'Aragó.

L'apartat «Formació del llenguatge científic i interacció lingüística» ofereix tres aportacions de temàtica mèdico-botànica. Gerrit Bos i Guido Mensching, a «Glossaris medicobotànics multilingües de l'edat mitjana en grafia hebrea» (ps. 19-40), abans d'analitzar part d'un glossari d'equivalència botàniques entre àrab i català que es conserva a la Biblioteca Palatina de Parma (vegeu-ne imatges ps. 40-41), ofereixen un estat de la qüestió de la cultura mèdica dels jueus exiliats de l'al-Àndalus arran de les persecucions dels almohades i dels almoràvits als segles XIII i XIV. El següent ítem, de Meritxell Blasco Orellana, «La terminologia catalana aljamiada en els *sifre refu'ot* i la importància dels dobles i triplets lèxics» (ps. 43-66) se centra en els materials multilingües (àrab, llatí, grec, romanç) del ms. Heb-I 338 de la col·lecció Firkovitch de la Biblioteca Nacional de Rússia, font d'informació d'aspectes etimològics, fonètics, semàntics i històrics del lèxic català medieval.

Maria Sofia Corradini, a «El paper de la terminologia catalana en el procés formatiu d'una *Fachsprache* medicobotànica de l'occità antic» (ps. 67-80), planteja les influències mútues entre l'occità i el català a través de la identificació de

fonts comunes en la introducció d'elements al·loglots. Es classifiquen temàticament els textos presos en consideració (herbaris, receptaris, tractats sobre temes específics; vegeu-ne el corpus a la p. 78) i s'aborden les causes històriques de les influències creuades entre català i occità. Una llista de trets grafemàtics i fonètics permet l'anàlisi d'alguns exemples de terminologia botànica (ps. 70-72). Unes consideracions geolingüístiques, il·lustrades amb altres exemples del mateix àmbit (ps. 72-75) porten a formular la tesi del «doble origen de la *Fachsprache* occitana» (ps. 75-76).

Els tres articles de la secció «Estratègies de divulgació del saber» analitzen alguns dels recursos que Ramon Llull i Arnau de Vilanova van emprar per difondre les seves idees. Anna Fernández-Clot i Francesc Tous Prieto, a «Placia ausir est nostre mou, lo qual havem en disputar»: el *Dictat de Ramon* (1299) de Ramon Llull i els seus autocomentaris» (ps. 83-106), acaren les tres versions d'un text lulllià que té sempre el mateix contingut: el *Dictat de Ramon* (1299), el *Coment del Dictat* (1299) i el *Tractatus compendiosus de articulis fidei catholicae* (1300). El que varia és la forma en què es presenta aquest contingut, que és la demostració per raons necessàries dels articles de la fe. Llull va començar fent la versió en vers occitanocatalà, després va elaborar un comentari en prosa catalana que aclareix i glossa aquesta versió —sovint el·líptica a causa de la versificació— i, finalment, va transformar tot el material en un tractat llatí. És evident que els versos i la glossa que els acompanya van dirigits a uns lectors diferents dels que pressuposa el tractat. Fernández-Clot i Tous penetren en tots els racons de l'operació comunicativa multifuncional lulliana aprofitant les indicacions que ofereixen els propis textos. Aquest estudi assenta les bases de com s'ha d'entendre l'ús fa Llull del sector més «artístic» de la seva literatura en vers.

Maribel Ripoll Perelló, a «El paper de la dona en la transmissió de l'Art lulliana» (ps. 107-121), planteja per primer cop la idea que Llull tenia present el públic femení com a destinatari de la seva Art. Ripoll analitza en termes innovadors el paper de Natana al *Romanç de Blaqueria* i extreu les conseqüències que fan al cas dels paratextos lullians del *Llibre de Santa Maria*, del *Arbre de filosofia d'amor* i del *Llibre d'oracions*.

La contribució d'Alexander Fidora, «Arnau de Vilanova, traductor de la pseudo-Hildegarda de Bingen. Observacions i esmenes al text de la *Confessió de Barcelona*» (ps. 123-134), aborda qüestions ecdòtiques i interpretatives relacionades amb la *Confessió de Barcelona* (1305). Com que el profetisme és un dels ingredients de les doctrines apocalíptiques d'Arnau és rellevant esbrinar com es comportava en relació amb les seves fonts. L'anàlisi de l'original llatí de les profecies atribuïdes a Hildegarda esgrimides per Arnau a la *Confessió* posa de manifest els problemes filològics que envolten la relació entre les redaccions d'una obra en llatí en vernacle a principis del XIII.

Dins l'apartat «Paradigmes del saber» Isabel Müller, a «Reflexió epistemològica i divulgació del saber al sermó doctrinal i al sermó literari: Vicent Ferrer i Ausiàs March» (ps. 137-163), acara dos textos de contingut doctrinal que perta-

nyen a gèneres tan diferents com l'homilètica i la poesia de rerefons moral. El treball ofereix un estat de la qüestió de l'accés dels laics al saber a la Corona d'Aragó (ps. 137-139) i un estudi sobre l'estructura del sermó escolàstic (ps. 140-144), abans de desenvolupar l'extensa anàlisi (ps. 144-152) d'un sermó vicentí basat en el versicle bíblic «*Venit in me spiritus sapientiae*» (*Llibre de Sapiència* 7,7). Finalment s'estudien els límits del saber i del coneixement humà segons March (ps. 152-160) a través de múltiples referències textuais.

Lluís B. Polanco Roig, a «Un humanisme particular. El *Liber elegantiarum* com a confluència de tècniques heteròclites i de models clàssics, medievals i humanístics», (ps. 165-196), estudia el rerefons cultural del *Liber elegantiarum* de Joan Esteve, imprès a Venècia el 1489, que és un recull molt singular de fraseologia catalana i llatina. Amb aquest pretext s'ofereix un apartat generalista, «Humanisme i educació» (ps. 167-171), abans d'abordar les tradicions lingüístiques que es detecten a l'obra (ps. 171-187). La singularitat dels «aspectes microestructurals» del recull lèxic estudiat precedeixen les conclusions, que detecten alguns trets de l'humanisme als territoris de parla catalana (ps. 187-191).

Josep Solervicens, a «La construcció d'un clàssic. El filtratge renaixentista d'Ausiàs March (1543-1560) (ps. 197-218) evoca el marc teòric de la literatura en vulgar al segle XVI (ps. 197-200) per introduir el procés de canonització d'Ausiàs March a través de la impremta (ps. 200-203), que implica la reordenació del corpus marquià segons la pauta del *Canzoniere* de Petrarca (ps. 203-205). Aquest plantejament permet de reinterpretar la funció de les taules de «vocables obscurs» que inclouen les edicions cinc-centesques de March (ps.205-209) a la llum d'una nova lectura «epocal» del poeta, que el transforma en portador de valors renaixentistes (ps. 209-216).

Cesc Esteve, a «El discurs dels orígens divins de la poesia. Saber historiogràfic i teoria literària a la primera edat moderna» (ps. 219-251), planteja una mirada àmplia sobre la historiografia dels orígens a l'edat moderna (ps. 219-223), prèvia a la introducció del tema general de les fonts divines de la poesia (ps. 223-227). Segueix una anàlisi del tractament d'aquest motiu en textos de Cristoforo Landino i Polidoro Virgilio (ps. 227-236), amb motius clau com el furor i la relació de la poesia amb l'Esriptura. La segona part del treball se centra en testimonis d'àmbit català (ps.236-246), on es repassen textos de Joan Àngel, Lluís Vives i Gaspar Aguilar.

L'apartat «Contextos i co-textos» comença amb «Les miscel·lànies mèdiques medievals en català: una proposta de classificació», de Lluís Cifuentes (ps. 255-290), que és la peça fundacional i de referència per a l'estudi de les compilacions miscel·lànies de tema mèdic. L'autor selecciona vint-i-quatre manuscrits —llistats a les taules de les ps. 262-263 i 276—, que sotmet a una anàlisi de continguts, de compiladors i d'usuaris que li permet d'establir una primera sistematització en dos àmbits, el de les miscel·lànies «professionals» (ps. 260-273) i el de les «domèstiques» (ps. 273-283). Les conclusions (ps. 283-286) són tot un programa de futur per a la recerca sobre el tema.

Rosanna Cantavella, a «El *Facetus* “Moribus et vita”, el *Facet* francès i el català, en el context escolar baixmedieval» (ps. 291-314), estudia comparativament tres versions d'un text catalogat com a erotodidàctic, que en els seus orígens procedeix de l'àmbit escolar. Per això es descriu el paper del autors menors —els que incorporen temàtica erotodidàctica— en l'accés a l'escriptura dins de l'escola medieval (ps. 292-298). El contingut d'alguns manuscrits de la Biblioteca Nacional d'Espanya, de la Biblioteca de Catalunya, de la Biblioteca Nacional de França i de la Biblioteca Inguimbertina de Carpentràs permeten de situar les versions llatines, francesa i catalana del *Facetus* en els contextos que defineixen els reculls analitzats (ps. 299-309).

A l'apartat «Traductors i copistes», «Del llatí al català. El cas del *Regimen sanitatis ad regem Aragonum* d'Arnau de Vilanova», d'Antònia Carré, (ps. 317-330), mostra les interferències entre les versions vulgars d'una obra arnaldiana de tema mèdic, fruit de processos d'adaptació d'un manual llatí al públic laic. El primer lloc s'ofereix un estat de la qüestió del paper del *Regimen sanitatis ad regem Aragonum* (ps. 317-329), seguit de la presentació dels tres manuscrits que ens n'han conservat l'adaptació catalana (ps. 329-332), amb sengles taules de possessors de les dues versions que ens n'han arribat. Els problemes ecdòtics (ps. 332-333) permeten de discriminar entre la versió abreujada i els dos testimonis de la versió extensa i de precisar detalls a propòsit de la feina de traductor duta a terme per Berenguer Sarriera, editada per una mà posterior. L'article acaba amb una reflexió sobre els mètodes de treball de còpia (ps. 331-332). «Les fonts no palladianes a la traducció de Ferrer Saiol» (ps. 337-350), de Raimon Sebastian, comença posant el lector en antecedents de la traducció catalana de l'*Opus agriculturae* de Ferrer Saiol (ps. 337-338), abans de passar a presentar el problema de les interpolacions de tema i origen divers que presenta l'obra de Saiol (ps. 338-346). La tesi de l'article, que es recull a la conclusió (ps. 348-349), és l'aparat «Ferrer dins Palladi» (ps. 346-348): «Saiol intervé directament a la traducció amb veu pròpia» (p. 346).

A History of Catalan Folk Literature

JOSEP TEMPORAL

Grup d'Estudis Etnopoètics
j.temporal.oleart@gmail.com

ORIOI & SAMPER (2019): Carme Oriol i Emili Samper (eds.), *A History of Catalan Folk Literature*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company; «IVITRA Research in Linguistics and Literature» 21.

Es tracta d'una obra en col·laboració que presenta la història del folklore català, redactada per un equip de quinze col·laboradors amb una acreditada especialització en els estudis d'etnopoètica, i destinada als estudiosos forans dedicats a la recerca etnopoètica i a la història del folklore fetes en català del domini complet de la parla catalana. Cadascun d'aquests especialistes ha redactat la síntesi, precisa i suficient a la finalitat de l'obra, de cada territori. I dins de cada territori se segueix una presentació diacrònica que no grinyola en cap moment, atès que respon al pla perfectament establert pels editors (Carme Oriol ha ajudat amb les seves recerques a establir la interpretació més panoràmica i, diguem-ne, comprensiva de tot el folklore català segons la visió més actual d'aquesta disciplina) juntament amb el coneixement a fons de cada especialista sobre el folklore que el concerneix. Amb la gràcia, val la pena assenyalar-ho, que ultrapassant el plantejament purament territorial, s'hi fa una lectura global i compartida del folklore i dels estudis d'etnopoètica que enriqueix tot el volum. La complementarietat entre els capítols és destacable i enriquidora per al profit i el resultat final d'una lectura lineal d'aquesta història, que és completa (sense llacunes ni territorials ni diacròniques), segura (sense mancances en les referències) i coherent (quant a la concepció i fonamentació teòrica en què es basa). Un exemple d'aquesta complementarietat és el cas de Serra i Pagès: mentre Montserrat Palau i Laura Villalba posen l'accent en la seva tasca de docent de folklore i del seu foment de l'alumnat femení, Josefina Roma se centra en la seva tasca d'estudis del folklore. O bé el cas d'Andreu Ferrer Ginard, que és exposat per Jaume Guiscafrè en la seva globalitat de folklorista, mentre Caterina Valriu se centra a exposar les vicissituds de la revista que va fundar, *Tresor dels Avis*, de gran importància per al folklore balear, i de l'intent no completament reeixit de l'Arxiu del Folklore Balear.

Per tal de precisar acuradament el límit conceptual que se circumscriu en el títol de l'obra amb l'expressió «Folk Literature» (la traducció de la qual s'assumeix que és 'literatura popular' o, simplement, 'folklore [verbal]'), Carme Oriol puntualitza, a la introducció, el següent: d'ençà que

[i]n Catalonia, the term ethno-poetics was introduced in 1985 by Josep M. Pujol in the article «Literatura tradicional i etnopoètica: balanç d'un folklorista [...]», which reveals the influence of the work done by Heda Jason, particularly *Ethno-poetry: Form, Content, Function* [...], the term has been widely accepted among Catalan scholars, who use it in the sense of folk literature (p. xiv)

Per aquesta unitat de plantejaments i per la solvència dels resultats, atès que l'obra s'ha posat a mans dels millors coneixedors, renuncio expressament a fer observacions referides a autores o autors dels capítols. Qualsevol investigador no autòcton que encara no estigui versat en la matèria, descobrirà que els seus redactors acaparen els mèrits d'una part molt rellevant de la bibliografia general del que en aquest llibre és objecte de presentació. El folklore narratiu i la cançonística focalitzen, no pas en exclusiva, els gèneres, però en correspondència fidel a la realitat

que «retrata» el folklore català d'ençà que va començar a ser recopilat i estudiat de manera significativa ara fa aproximadament cent setanta anys, quan l'embat del Romanticisme europeu, a cavall de les construccions nacionals o, almenys, de la plena rehabilitació de les identitats lingüísticoculturals, ens va arribar a nosaltres. L'obra té l'encert de singularitzar els matisos que van existir a cada territori, sovint imperceptibles a les mirades apressades o massa generalitzadores, sobre la consciència d'aquest naixement «identitari» així com del naixement de la disciplina com a ciència. Quelcom molt valuós, que demostra bona ciència, per a lectors no especialitzats i encara més per a investigadors internacionals que siguin exigents en els detalls d'allò que se'ls explica.

En aquest darrer sentit val la pena destacar l'il·lustratiu que és l'índex del llibre en si mateix. Vertebrat, com s'ha dit, territorialment i diacrònicament, no descarta cap territori i els atorga les dimensions necessàries i proporcionals que escauen. Cada capítol inclou els protagonistes, l'aplec de materials, l'estudi del folklore, la divulgació, les iniciatives institucionals o privades, a més de les circumstàncies socials, culturals i historicopolítiques, els contextos, etc. Un plantejament, en definitiva, clarament informatiu i sintètic especialment apropiat a qui no conegui la història del folklore català, sense que aquest caire de síntesi menyscabi el generosíssim cabal de dades rellevants per a la ciència que van apareixent en el decurs d'aquesta història.

El cos de l'obra s'estructura amb el següent recorregut: Catalunya (amb tres grans períodes: el romàntic dels inicis, amb el folklore «literari» i el folklore «excursionista» [presentat per Emili Samper]; el clàssic, que va des del folklore acadèmic fins als grans projectes d'arxivística folklorica [Montserrat Palau, Laura Villalba, Josefina Roma i Mònica Sales], i el període modern, que va des de la recuperació dels estudis de folklore després de la Guerra Civil fins a l'actualitat [Mònica Sales i Carme Oriol]); les Illes Balears (amb quatre etapes: la dels inicis, entre la Il·lustració i el Romanticisme [Jaume Guiscafrè]; 1901-1940, les dècades de l'arxivística folklorica i dels grans projectes [Caterina Valriu]; 1941-1970, etapa de les recerques i les publicacions en temps de la dictadura [Jaume Guiscafrè], i la represa i la renovació de la folklorística fins a l'actualitat [Caterina Valriu]); el País Valencià (amb dues etapes més la inclusió del territori murcià catalanoparlant del Carxe: 1873-1939, que va dels inicis fins a la Guerra Civil [Vicent Vidal]; postguerra, franquisme, normalització i renovació (fins a l'actualitat) [Joan Borja], més l'apartat sobre el folklore recollit i estudiat al Carxe [Joan Borja]); la Franja d'Aragó [Hèctor Moret i Artur Quintana]; Andorra [Isabel de la Parte]; Catalunya del Nord [Martine Berthelot], i l'Alguer [August Bover]. L'obra demostra sensibilitat territorial i unitària quant al folklore, que és del tot assumida per la recerca folklorica i etnopoètica habitual que es fa al país, però que convé destacar per a sensibilitats més allunyades. Al Carxe, la Franja, Andorra, l'Alguer i la Catalunya del Nord s'hi dediquen les pàgines proporcionals que els escauen, com s'ha esmentat, però cal destacar que en tots els casos s'hi fan presentacions que podem considerar completes i, per la coneixença dels de-

talls, tan excel·lents com els capítols de recorregut més llarg. No es tracta, doncs, de capítols menors.

L'experimentat tàndem Carme Oriol i Emili Samper ha fet una labor meticulosa que es nota en diversos elements del treball: d'entrada en la nòmina de col·laboradors que van aplegar entorn d'aquest projecte; per la unitat i coherència, doncs, que li han sabut donar i, sobretot, perquè l'obra assoleix en escriure l'objectiu d'informar àmpliament de la història del nostre folklore amb la màxima competència que es pugui esperar. I, val a dir-ho, també gràcies a la visió panoràmica del folklore català que representa Carme Oriol. Dels redactors dels capítols cal esmentar que la majoria estan vinculats a la docència universitària o bé hi han estat en etapes professionals anteriors (més de la meitat hi imparteixen matèries sobre folklore i etnopoètica); i que pertanyen, com és d'esperar, a universitats del territori (les de Perpinyà, d'Alacant, de les Illes Balears, de Tarragona i de Barcelona) o bé a d'altres institucions i xarxes de recerca (Arxiu d'Etnografia d'Andorra i Grup d'Estudis Etnopoètics). De fet, formen una comunitat científica que participa de múltiples complicitats en recerques compartides i treballs cooperatius, com és el cas d'aquest llibre.

En concret, aquest treball és el resultat del projecte de recerca I+D «L'estudi diacrònic de la literatura popular catalana: fons inèdits i recursos a la xarxa», del qual en pengen, a més d'aquesta obra ressenyada, altres dos fruits molt valuosos per a l'estudi del folklore i l'etnopoètica catalana: la base de dades «Folkloristes: Diccionari biogràfic de folkloristes» (accessible en línia: <http://rondcat.arxiudefolklore.cat/folkloristes_cercador/>) i la *Història de la literatura oral catalana* (redactada pels mateixos col·laboradors —pdf descarregable des del web de les Publicacions URV: <<http://llibres.urv.cat/>>). Aquesta darrera obra mereix un breu comentari al marge, del tot pertinent al contingut d'aquesta ressenya. Són, evidentment, dues obres relacionades i concebudes amb el mateix objecte d'estudi i els mateixos plantejaments teòrics, però pensades fonamentalment per a perfils diferents d'investigadors. La que es ressenya fou redactada cronològicament en primer lloc, malgrat que el seu procés d'edició fos més lent i aparegués en posterioritat a l'obra catalana, i és més breu. Ambdues obres, doncs, van tenir redaccions independents, per bé que l'una més desenvolupada que l'altra, i amb característiques que les enriqueixen mútuament. Per això els investigadors faran molt bé de considerar-ne la seva complementarietat. Sumades es convertiran en la referència imprescindible d'aquesta matèria.

Al marge del cos del treball confegeixen el llibre una molt cenyida introducció; una bibliografia molt extensa, que no divaga per camins secundaris o accidentals, i l'adminicle imprescindible d'un índex de noms que inclou toponímia major, noms propis i conceptes. Una eina estupenda que és molt d'agrar.

Amb un plantejament d'aquesta mena, específicament adreçat a la recerca estrangera, aquesta obra no hauria de ser en absolut la darrera ni en la disciplina que ens ocupa ni, en general, en cap altra de la ciència que es fa als Països Catalans. Per la seva empenta i bona orientació, els estudis d'etnopoètica i folklore

estan molt ben cuidats a mans d'una xarxa d'especialistes que en moltes qüestions col·laboren modèlicament i, cal dir-ho, també molt generosament. Aquest llibre n'és una bona mostra.

Estudis etnopoètics: tradició, rigor i heterogeneïtat sense interrupcions

DARI ESCANDELL
Universitat d'Alacant
dari.escandell@ua.es

ROVIRO, RUBIO & SAMPER (2021): Xavier Roviró, Carme Rubio i Emili Samper, *Miscel·lània etnopoètica*, La Vall d'Uixó: Grup d'Estudis Etnopoètics de la Societat Catalana de Llengua i Literatura.

El Grup d'Estudis Etnopoètics (GEE) es constituí l'any 2004 al si de la Societat Catalana de Llengua i Literatura. A la tardor del 2005 n'organitzava la I Trobada, un seminari de recerca humanística amb l'objectiu de consolidar la investigació sobre literatura popular i folklore a les terres de parla catalana i d'establir, a aquest efecte, canals diligents de comunicació i cooperació entre els estudiosos d'aquesta disciplina (VALRIU 2011: 333). D'aleshores ençà, el GEE ha seguit convocant aquest reputat encontre acadèmic anual arreu del territori: Tarragona, Palma, Alacant, l'Alguer, Montserrat, Eivissa, Sitges, Bocairent, Vic, Banyoles, Andorra, Sueca, Manacor, Perpinyà...¹ De resultes de cadascuna d'aquestes jornades es publicava cada any un volum monogràfic d'actes que contenia les aportacions de l'edició precedent. El llançament del llibre i la presentació formal preceptiva tenia lloc precisament durant el decurs de la trobada següent, celebrada sempre a mitjan tardor.

Tanmateix, aquest ritual consuetudinari acabà abruptament estroncat, com tantes altres coses, arran de l'esclat de la pandèmia de la Covid-19. Al novembre de 2019, l'assemblea del GEE elegia la ciutat de Girona com a seu de la propera trobada, la qual havia de celebrar-se —com era costum— tot just al cap d'un any. Davant de la magnitud d'aquell escenari d'emergència sobrevinguda, l'assemblea del 2020 prenia l'acord d'endarrerir un any aquella trobada (al remat, acabà celebrant-se al novembre de 2021), però determinava també, per unanimitat, preservar la tradició de publicar-ne el volum anual, tot i la conjuntura sociosanitària. A diferència, però, dels exemplars anteriors, umbilicalment lligats, per raons ine-

1. Podeu consultar la relació completa de localitats i d'institucions acadèmiques que han acollit aquestes trobades en aquest enllaç: <<https://blogs.iec.cat/gee/trobades/>>.

luctables, al fil temàtic vertebrador de cada trobada (illes i insularitat, unitat i diversitat territorial, erotisme i tabús, excursions i viatges, per esmentar-ne només alguns), en aquesta ocasió es decidí optar per la confecció d'una miscel·lània. La crida i el títol del producte resultant, connotats d'una pretesa càrrega simbòlica, rescabalen l'epígraf d'una primera publicació que, intitulada de forma semblant, compilà treballs d'índole diversa d'aquells folkloristes catalans pioners a les acaballes del segle XIX (ROMA 1981: 13). Com a resultat, un volum heterogeni de 160 pàgines i vora una dotzena d'articles acurat per Xavier Roviró, Carme Rubio i Emili Samper.²

El fet cert és que qualsevol recull miscel·lànic implica avantatges i inconvenients respecte dels volums monogràfics circumscrits a un motiu de recerca específic o acotat. L'elaboració d'un text acadèmic a propòsit d'un aspecte sobre el qual hom n'és especialista comporta comunament, com a conseqüència, productes més aviat notoris i irrefutables. En contrapartida, en aquest format que aixopluga sense filtres tota mena d'estudis s'incrementa exponencialment el risc dels «refregits», praxi execrable de la qual l'àmbit universitari tampoc no se'n lliura. En tot cas, com que les plomes que contribueixen a una miscel·lània qualsevol queden eximides del fet d'haver d'ajustar-se a patrons prefixats, sempre podrem fruit més d'investigacions que els siguin afins —a priori, si més no—, perquè al capdavall seran els mateixos autors els qui decidisquen el contingut. Aquesta tessitura compensa que cada text siga un poc de sa mare i de son pare, en clau temàtica. De fet, i no estem referint-nos en absolut als excel·sos monogràfics publicats fins ara pel GEE després de cada trobada anual, el requisit d'un fil argumental compartit genera massa sovint veritables malabars per part dels investigadors participants, per això d'haver de lligar com siga la seua línia de recerca particular amb el fil oficial de qualsevol congrés o simposi. Dissortadament, estem massa avesats a remenar en volums d'actes desequilibrats, amb articles reeixits, perfectament cenyits al centre d'interès establert com a eix de partida, que conviuen o cohabituen amb d'altres que, malgrat el maquillatge, no poden dissimular que hi han estat ficats amb calçador.

En canvi, en una miscel·lània, aquests desequilibris són més infreqüents. Cada article llueix més, sense daltabaixos. En essència, la miscel·lània vindria a ser un menú degustació cuinat alhora per diversos xefs reputats, en què cadascú aporta el seu plat estrella, circumstància que facilita la tasca als qui coordinen l'edició del llibre. Aquesta premissa, però, no resta mèrit als investigadors responsables de l'exemplar ressenyat, que han fet una faena impecable. És tradició que l'assemblea del GEE encomane la cura dels seus monogràfics a tàndems conformats per especialistes d'universitats i centres de recerca diversos; faceta empomada en aquesta ocasió per Emili Samper, mantenidor de l'Arxiu de Folklore de la URV,

2. Com és habitual, el GEE n'ha fet una tirada d'exemplars impresos. La publicació, també disponible en format digital, pot descarregar-se debades des de: <<https://blogs.iec.cat/gee/publicacions/miscellania-etnopoetica/>>

i per Carme Rubio i Xavier Roviró, membres del Grup de Recerca Folklòrica d'Osona.

L'obra evidencia a primer colp d'ull els trets d'edició idiosincràtics de la «marca» GEE. Quant a maquetació, tipografia o disposició final de l'índex, en conjunt; i quant a capçaleres, extensió i —sobretot— noms, en cada capítol concret. És precisament en matèria de contingut que subjau amb major profusió aquesta empremta singular. En aquesta ocasió, però, el criteri dels coordinadors difereix respecte dels monogràfics de la casa publicats fins ara. Aquells altres volums d'actes preservaven l'ordre d'intervenció de la convenció anual i no descuidaven tampoc factors com ara equilibris geogràfics o jerarquies acadèmiques. No obstant això, en aquesta edició especial, Roviró, Rubio i Samper han optat per ordenar els capítols cenyint-se a l'estricta ordre alfabètic del primer cognom de les autories signants.

L'absència d'una cadència temàtica prefixada fa que qui n'encete la lectura pugui començar perfectament pel capítol que preferisca, sense que això implique cap condicionant o inconvenient. Ans al contrari: n'amenitza la lectura i afavoreix també aquelles encuriosides consultes preliminars a la recerca d'algun article determinat o aleatori. Definits els preàmbuls, inspeccionem-ne el moll de l'os. I fem-ho, com ben probablement farà el lector, sense respectar la pauta alfabètica de llinatge que en delimita l'ordre capitular. Com que la fórmula de la miscel·lània ha estat fins ara inhabitual al si d'aquest cercle d'estudiosos, farem el joc començant per aquella temàtica més inusual i, per què no dir-ho, més original. En aquest sentit, el mateix Samper aborda el fenomen viral que va suposar, en l'entorn virtual, la fictícia població de Sant Esteve de les Roures, indret inexistent advertit en l'informe que la Guàrdia Civil envià al Tribunal Suprem arran dels fets relacionats amb el referèndum d'autodeterminació de Catalunya del passat 1 d'octubre del 2017. Per un altre cantó, Roser Ros ens parla de llops, guineus i altres animals antagonistes en l'àmbit de la fauna i en categoritza les parelles habituals basant-se en qualitats com la capacitat de generar por, l'argúcia o la intel·ligència. Pàgines abans, Alexandre Bataller reprén el fil dels animals mitològics amb una anàlisi textual de fragments de literatura oral valenciana per a l'ús escolar protagonitzats per serps i dracs.

Per la seua banda, Bàrbara Duran se centra en la música popular mitjançant l'estudi de l'evolució dels goigs i gloses que versen sobre cançons de Pasqua a les Balears. Del cançoner passem a la dramaturgia, de la mà de Lluís-Xavier Flores, que documenta i referència el refranyer aplegat en l'obra teatral de l'autor tortosí Joan Moreira. Els altrament curadors Rubio i Roviró aborden l'univers de La Màgica, accepció referida a aquelles rondalles que mantenen encara ara certa vigència entre la pagesia d'Osona. Al seu torn, Salvador Rebés documenta amb cançons de noces, poemes i referents humans, les dues visites de la folklorista Palmira Jaquetti a la localitat pallaresa d'Isil, mentre que Josefina Roma escruta una rondalla mataronina compilada a les primeries del segle passat pels folkloristes Sara Llorens i Rossend Serra. Entretant, Joan Armangué reporta i transcriu

el breu epistolari entre Francesc Maspons i Pere Alsius amb motiu de l'edició de les *Tradicions del Vallès* (1876). Per últim, Àngel Vergés rescabala de l'oblit la figura del folklorista empordanès Agustí Burgas i Tomàs Vibot Railakari recuperant el llegendari mallorquí el motiu de l'era esfondrada, amb dues rondalles emplaçades en indrets concrets de la geografia illenca. En conjunt, una cadència amena i afable de lectures acadèmiques no exemptes de rigor, tanmateix.

Com a únic aspecte de millora, potser escauria la inclusió d'un *abstract* tot just al començament de cada capítol o bé en una secció *ex professo* a tall d'epíleg. Aquest criteri, habitual en revistes científiques indexades, s'ha anat estenent darrerament també als volums monogràfics de forma generalitzada, fins al punt que tal absència sobta en l'actualitat. Si no ara, de cara a publicacions futures del GEE tocaria posar-hi fil a l'agulla, ja que la presència d'aquests resums serviria per agilitzar consultes i incrementaria el nombre d'accessos. Per acabar, la imatge de coberta és també mereixedora de comentari. A la portada del llibre trobem la il·lustració caricaturesca «Covid Mona Lisa», de Yaroslav Danylchenko, amb la icònica Gioconda de Da Vinci roblida de rotllos de paper higiènic i gel hidroalcohòlic, una estampa que poc o res té a veure amb el contingut d'aquest llibre miscel·lani, més enllà de la motivació intrínseca del format. El dibuix en si resulta, en qualsevol cas, una anècdota simpàtica.

BIBLIOGRAFIA

- ROMA (1981): Josefina Roma, *Miscelánea Folk-Lórica. Edició facsímil*, Barcelona: Olañeta.
- VALRIU (2011): Caterina Valriu, «El GEE: recerca, preservació i difusió de la literatura oral catalana», *Estudis Romànics*, 33, ps. 333-340.

Història de la literatura catalana (VII). Literatura contemporània (III). Del 1922 al 1959

PATRIZIO RIGOBON

Università Ca' Foscari Venezia
rigobon@unive.it

- D. A. (2021): Diversos autors, *Història de la literatura catalana*, vol. VII, Àlex Broch (dir.), *Literatura contemporània (III). Del 1922 al 1959*, Jordi Castellanos i Jordi Marrugat (dirs.), Barcelona: Enciclopèdia Catalana, Editorial Barcino, Ajuntament de Barcelona.

Amb el penúltim volum,¹ la magna empresa dirigida per Àlex Broch i començada el 2013 amb el primer tom sobre l'edat mitjana, està a punt de concloure. En aquesta revista² s'han ressenyat tots els volums anteriors i moltes de les observacions fetes pels diferents estudiosos també s'escauen per a aquest. Tot i això, aquest, en la seva segona part («La literatura dels anys Quaranta i Cinquanta», ps. 393-675), tracta potser la part més complicada, i alhora més heroica, de la història la literatura catalana: el primer Franquisme. No es tracta d'una mitització que amb el temps trobarà també diferents —i fins i tot més indulgents— interpretacions. Es tracta, ni més ni menys, del moment en què la mateixa existència de la literatura (i de la llengua, *ça va sans dire*) va ser posada en perill. Situació de persecució i de quasi total cancel·lació, durant els anys 1939-1945, i de molt petites i aleatòries concessions de part de les autoritats involucrades (govern civil, censors etc.) en les dècades dels cinquanta i seixanta. I la foscor d'aquesta època es fa més forta si comparem aquest període amb l'anterior, del 1922 fins a la Guerra Civil (la primera part del nostre volum «La literatura dels anys Vint i Trenta», ps. 21-392) que, malgrat una altra dictadura, va ser marcada per moments esplèndids.³ Efectivament, com va escriure molt encertadament Joaquim Molas, el 1939 va ser «l'any límit» a partir del qual «la dialèctica de les lletres catalanes resulta d'una gran complexitat» (MOLAS 2009: 88-89). Es tracta doncs d'una època fonamental i heroica de la història literària catalana que el volum recull i estudia amb riquesa d'informació i amb els millors especialistes. He emprat l'adjectiu «heroic» perquè, en un context per cert molt diferent però a la vegada absolutament comparable, el fa servir Leonardo Romero Tobar quan escriu que en la literatura nacional: «no debe faltar un principio originario y una conclusión satisfactoria, un héroe protagonista y una red de dificultades antagónicas, un progreso del héroe a través de los conflictos y una habilidosa forma de sortearlos» (*apud* ROMERO TOBAR 2004: 75). L'heroi, en aquest cas, és la literatura catalana, plenament nacional, les seves nombroses personalitats i la societat que hi ha darrera, que han aconseguit sobreviure, a partir de l'any límit, a la «xarxa de dificultats» que normalment li van venir (i li venen) de la història i que no van faltar mai, ni falten ara mateix amb la recurrent «agudització dels atacs sempiterns a la cultura catalana per part de les forces cavernícoles» (BOU 2016: 236). Encara en ple Franquisme escrivia Joan Sales:

1. Després d'haver tancat aquesta ressenya ens vam assabentar que el director Àlex Broch ha anunciat, en una roda de premsa, que hi haurà també un novè volum.

2. *LLENGUA & LITERATURA* (Veronica Orazi: 27, 2017, ps. 103-106; Roger Friedlein: 28, 2018, ps. 130-134; Elisa Martí López: 31, 2021, ps. 116-120; Enric Iborra: 32, 2022, ps. 108-111).

3. Escriu Enric Bou: «El mig segle que va de 1892 fins 1939 és curull de somnis i projectes, però que restaren inacabats de manera violenta en acabar la guerra d'Espanya.» (BOU 2016: 236)

S'escriu per ser llegit, com es parla per ser escoltat. Si la literatura catalana pogué sobreviure a aquella «duríssima hivernada», fou gràcies a uns milers de lectors fidels: sense ells hauria resultat inútil l'abnegació dels autors i dels editors que no volguérem renunciar a una llengua mil·lenària i il·lustre que era la nostra (SALES 1966: 13)

Vegem ara el llibre per parts. Els límits temporals escollits del volum, sempre una mica arbitraris, estan en aquest cas plenament justificats: de la crisi del Noucentisme i la Dictadura de Primo de Rivera, al 1959, data més aviat simbòlica, quan mor Riba i comença el realisme històric (p. 18). Aquest any, subratlla també Margarida Casacuberta, «és un d'aquells anys cruïlla de la literatura catalana contemporània en què tot sembla possible» (p. 536), quan es poden publicar revistes (molt poques) en català tot establint un contacte directe i regular amb els lectors. Cal subratllar també que, per primer cop, l'àmbit contemporani té, dins el projecte editorial de la *Història* de Broch, una rellevància més gran que qualsevol altre període (quatre volums dels vuit totals), canviant així el patró que tradicionalment havia privilegiat l'edat mitjana. I representa també un reconeixement als estudis de literatura catalana contemporània que, en els darrers anys, s'han desenvolupat moltíssim a Catalunya, València, Mallorca i també a l'estranger. En la primera part (fins al 1939) i en la segona (fins el 1959), juntament a introduccions generals segons la clàssica divisió per gèneres (narrativa, poesia i teatre) s'han afegit capítols sobre el marc editorial de la literatura (diaris, revistes, llibres i premis) i, especialment, sobre la prosa de «no-ficció» o de reflexió que permet aprofundir altres aspectes de les obres de molts narradors, poetes i/o dramaturgs afegint-hi també figures cabdals que no encaixarien exactament en una història literària, com ara Joan Estelrich o Joan Crexells, i que podríem trobar més aviat en altres «històries» (de la filosofia, de la cultura, etc.), tot i la fluïdesa d'aquestes distincions retòriques. Hi ha després capítols (a vegades veritables monografies) sobre els autors més significatius (Riba, Foix, Pla, Sagarra, Espriu, Rodoreda, Villalonga, Calders). Nogensmenys altres escriptors i altres corrents, que no tenen apartat propi, gaudeixen d'un espai satisfactori: J. Oliver, F. Trabal i l'Escola de Sabadell, J. Sarsanedas, J. Sales i la novel·la catòlica, X. Benguerel, Blai Bonet, etc. I s'estudien també, i profusament, poètiques oposades, com ara la de J. Puig i Ferrater i molts d'altres. El mateix passa en l'àmbit poètic amb una amplitud d'horitzons i d'aproximacions ideològiques molt lloable. En aquest sentit, alguns contribuïdors del llibre hi insisteixen, passa amb l'adjectiu «catòlic», tant pel que afecta a la poesia («poesia de tesi catòlica», p. 495), com la narrativa («literatura-novel·la catòlica», p. 560, etc.). Crec que hauria estat més adient l'ús de l'adjectiu «cristiana», i tal vegada «religiosa», en lloc de «catòlica». És veritat que moltíssims autors encaixen perfectament dins la més estricta confessionalitat («poesia capellanesca», que en deia Riba, p. 196), però la inquietud d'altres va potser més enllà d'aquesta confessionalitat. Escriu J. Sales, tot introduint la seva traducció de l'obra *El Crist de nou crucificat*: «En un moment més avançat Kazantzaki [...]

inventa un cristianisme personal molt estrany, aberrant diríem» (SALES 1966 : 11). I, dins l'evolució de l'escriptor grec, Sales interpreta que amb *El Crist de nou crucificat* l'autor arriba al cristianisme «per damunt de les miserables divisions que han fet els homes» (SALES 1966: 12). I sabem com ho eren d'importants per a Sales escriptors com ara Kazantzakis o com Dostoievski. Pel que fa el tractament de la poesia, és l'època sobretot del postsimbolisme, de la col·lectivitat abans que l'individualisme poètic. Aquest aspecte està molt ben tractat per Jordi Marrugat en tots els capítols referents a poesia i poètiques catalanes del segle xx. Versos i obres que es nodreixen també de traduccions. I traductors foren la majoria dels intel·lectuals estudiats, un altre punt que aquest volum subratlla en moltes pàgines. I s'ha de pensar no només en les traduccions de la col·lecció Bernat Metge, empresa cabdal del Noucentisme, sinó en les traduccions dels grans clàssics europeus fetes per C. Riba, J. M. de Sagarra, J. Crexells, J. V. Foix, C. A. Jordana, X. Benguerel, E. Martínez Ferrando, M. T. Vernet, C. Capdevila, J. Estelrich, J. Puig i Ferrater, A. Nin, i un llarguíssim etcètera que inclou la majoria dels escriptors catalans de la primera meitat del segle passat, fins i tot J. Pla. Molt sovint els escriptors traduïts esdevenien models a seguir (p. 51).

He pogut notar que nombrosos capítols es fonamenten també en un buidatge temàtic de moltes revistes (ps. 167, 192, 206, etc.). L'«Arxiu de Revistes Catalanes Antigues», amb la seva possibilitat de recerca en línia a text complet, és una eina bàsica, sobretot per a la literatura catalana contemporània, i pot eixamplar enormement el coneixement de cada autor, escola, corrent etc. amb materials fins i tot desconeguts. Tot sabem què significa fullejar anys i anys de revistes i diaris, a vegades sense localitzar res o sense poder «veure» res. Crec que la qualitat i les novetats d'aquest volum es deuen també a aquestes potents tecnologies de consulta que alguns autors del volum van fer servir. Un altre aspecte que cal subratllar és que s'han inclòs escriptors en llengua catalana de fora del Principat (València, Illes Balears i Rosselló, aquest darrer no gaire desenvolupat) tot estudiant llurs peculiaritats i trets privatis (o comuns) pel que fa el teatre (a càrrec d'Enric Gallén en aquest cas) i pel que fa els altres gèneres i sobretot la poesia. Els ja esmentats períodes de «cancel·lació» de la literatura i de la llengua catalana (i no tan sols d'això, evidentment), els anys entre 1939 i 1945 especialment, amb la resistència cultural de l'exili exterior i interior, es poden llegir en aquest volum VII també com un metarelat del desig de llibertat que els escriptors catalans han defensat mitjançant l'ús literari de la llengua prohibida i les obres censurades (fins i tot, algunes vegades, els escriptors catalans més afectes al règim).

Ara alguns petitíssims defectes que qualsevol obra d'aquest abast pot presentar i que es podran fàcilment esmenar: a la bibliografia citada (ps. 683-723) caldria donar més relleu tipogràfic al nom dels autors, perquè sovint, sobretot quan hi ha autors amb un llarg elenc de llibres o articles, no és fàcil localitzar quan comença la llista de l'autor successiu; a vegades s'ha citat el crític Xavier Pla com a «X. Pla» (ps. 296, 300), i les referències es troben a la bibliografia citada, o bé com a «Pla Barbero» (p. 557), que no es troba (i són evidentment la mateixa persona) a la

bibliografia. La inflació és un element fonamental de l'economia, però també de la literatura a l'hora d'entendre avui la quantitat d'un premi d'ahir, concretament el premi Crexells, «dotat amb 5000 pessetes (l'equivalent a uns 30 euros)» (p. 45). Si s'ofereix l'equivalència en euros sembla que el premi Crexells fos dotat ahir (finals anys vint) amb l'equivalent de 30 euros d'avui. Detalls nimis, com es pot veure, fàcilment esmenables.

Aquesta és doncs una obra que suggereixo llegir com una novel·la, des de la primera pàgina a la darrera, i no tan sols consultar com sovint passa amb llibres d'aquesta mena. El lector hi podrà trobar no solament notícies sobre escriptors, poètiques i històries, o sigui sobre literatura, sinó també sobre moltes altres coses que en són la més perfecta conseqüència.

BIBLIOGRAFIA

- BOU (2016): Enric Bou, «Història i crítica: la literatura catalana vista de lluny», dins N. De Benedetto i E. Bou, *Novecento e dintorni. Grilli in Catalogna*, Venezia: Edizioni Ca' Foscari, ps. 231-248.
- MOLAS (2009): Joaquim Molas, «1939, any límit de la literatura catalana», dins E. Bou (dir.), *Panorama crític de la literatura catalana. Vol. VI: Segle XX. De la postguerra a l'actualitat*, Barcelona: Vicens Vives, ps. 88-89.
- ROMERO TOBAR (2004): Leonardo Romero Tobar, *Historia literaria/historia de la literatura*, Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza.
- SALES (1966): Joan Sales, «Advertiment del traductor a la quarta edició», dins Nikos Kazantzaki, *El Crist de nou crucificat*, Barcelona: Club Editor.

Martí i Pol, Oliver & Benet i Jornet, Formosa: teatre, poesia i relacions personals en la Catalunya dels seixanta i setanta

JORDI MARRUGAT

Universitat de Barcelona
jordimarrugat@ub.edu

1. CANADELL (2020): Roger Canadell (ed.), *Et devia una carta. Correspondència Miquel Martí i Pol - Joan Oliver*, Vic: Eumo.
2. BENET I JORNET & FORMOSA (2020): Josep Maria Benet i Jornet i Feliu Formosa, *Tots aquests anys. Epistolari (1972-1980)*, Joaquim Armengol, Enric Gallén i Esteve Miralles (ed.), Enric Gallén (pròleg), Valls: Quaderns de la Font del Cargol.

La continuïtat en la publicació dels epistolaris de Joan Oliver amb corresponents molt diversos, a cura d'editors variats i en editorials ben diferents és una prova més del lloc central que ocupa en la literatura contemporània. A les cartes amb Josep Ferrater Mora (1989), Joan Triadú (1991), Xavier Benguerel (1999), Conxita Riera (2000), Pere Calders (2002), Agustí Bartra (2006), Joan Vinyoli (2014) o Joaquim Molas (2015), s'ha sumat aquest 2020 la sucosa correspondència que va mantenir amb Miquel Martí i Pol entre 1961 i 1983. El pròleg de Roger Canadell exposa les aventures per les quals ha passat aquest epistolari —inclosa la llastimosa pèrdua de diverses cartes d'Oliver— fins arribar a l'edició actual.

Martí i Pol es dirigeix sempre a Oliver amb el respecte i la reverència d'un referent admirat. Li demana col·laboracions per a les revistes i actes en què participa, coopera en un muntatge teatral sobre els seus poemes, en llegeix i comenta elogiosament *Circumstàncies* o en publica una crítica de *Quatre mil mots*. Són proves prou sòlides de la influència que va exercir la poesia de Pere Quart en el realisme martipolià a partir de la recuperació del sabadellenc feta pel realisme històric. Per la seva part, Oliver desenvolupa en les cartes algunes reflexions sobre el llenguatge, lligades al propi estat anímic, que expliquen moltes coses de la seva poesia i de la desenganyada posició política, cultural i personal que mantingué en les darreres dècades de vida: «Cada cop més les paraules em semblen insuficients i, pitjor encara, falses. La virtut que sovint tenen les nostres idees i els nostres sentiments, s'esbrava o es mistifica en fer-se llenguatge concret i *gramatical*. L'art, que és una de les grans exclusives de l'home, resulta també, en definitiva, una terrible servitud» (p. 60). Aquesta mena de comentaris es desenvolupen en cartes com la del 5.7.1980, on exposen perfectament la pròpia posició literària desembocant en un resum en prosa del poema «Llenguatges i paraula» de *Quatre mil mots*. I és per aquests motius tan coherents amb la poètica perequartiana que podem creure ben sincers els elogis que fa de la «limpidesa expressiva» de *La fàbrica* (p. 60) i, en conjunt, «dels valors genuïns de la vostra obra, les seves pures arrels humanes, la transparent dignitat de la dicció, en la qual la indispensable astúcia artística mai no desfigura ni enterboleix la noblesa de la intenció ni la netedat d'una experiència directa, tan legítima i tan vàlida!» (p. 69) —una lectura de l'obra de Martí i Pol que acaba fixada al pròleg de *Quadern de vacances* (ps. 85-89). Oliver troba en aquesta poesia, malgrat ser tan diferent a la de Pere Quart, «una mena de justificació dels seus excessos i foraviaments» (p. 133). I, probablement, en l'èxit de públic martipolià, una mena de ratificació de l'ús perequartià del llenguatge en un entorn, el dels anys setanta i vuitanta, en el qual se sent sol, estrany i rebutjat; del qual retrata críticament gairebé tots els poetes, especialment Joan Brossa (ps. 126, 129, 151, 189, 202-203), tal com feu de manera pública en la secció «Del mester» de *Poesia empírica* —on hi ha un poema dedicat a Martí i Pol del qual trobem una versió primigènia en aquest epistolari (ps. 102-103).

A l'altra banda de la línia, podem resseguir l'aparició i el procés de la malaltia de Martí i Pol, acompanyats de l'actitud moral i ètica contrària a la d'Oliver: una

confiança i un optimisme que fins i tot arriben a fer afirmar al sabadellenc que «ha revifat la meua fe en els homes, tan clivellada!» (p. 68). Els dos poetes detecten entre els anys setanta i vuitanta una crisi dels models de societat i cultura moderns en què han estat formats: «alguna cosa s'acaba», afirma Martí i Pol, «una civilització, diuen» (p. 137); «temo que hem entrat al cul-de-sac de la civilització», escriu Oliver (p. 142). Però si Martí i Pol és capaç de conservar «l'optimisme» afirmant que «si alguna cosa s'acaba, alguna nova en començarà, i no serà pitjor» (p. 137); Oliver, amarg, desesperançat, amb «pessimisme» (p. 146), no troba més que una sortida «individual i desemboca en la mort» (p. 142). Contra això —atenció als despistats que encara queden respecte dels propòsits culturals d'Oliver i el Grup de Sabadell—, la solució que planteja per a la cultura catalana, ell que es declara obertament «fill del noucentisme» (p. 192), és, ni més ni menys, que «crear un *noucentisme finisecular* que substituís el *noucentisme* d'anteguerra (que tenia moltes coses bones) i el posés al dia» (ps. 135-136).

Així, Oliver passa temporades sense poder escriure, mentre que Martí i Pol es preocupa per mantenir un ritme de publicació gairebé frenètic i esdevé un poeta amb un èxit de vendes esclatant. Dona pistes per a la lectura d'obres com *L'hoste insòlit* (p. 105) i compon la poesia «d'exaltació nacional» (p. 147) de *L'àmbit de tots els àmbits*, mentre que Oliver escriu i comenta els poemes lúcida-ment corrosius de *Poesia empírica*. Dos homes amb actituds molt diferents davant la vida, el país i la poesia queden units gràcies a aquesta.

Una altra de les grans preocupacions de l'Oliver d'aquests anys era la manca d'una tradició de literatura dramàtica catalana prou sòlida en uns moments en què aquesta situació es trobava agreujada pel descrèdit en què estava caient el teatre de text. En una carta del 16.2.1982 a Joaquim Molas fa una esmena a la totalitat del teatre català (OLIVER & MOLAS 2015: 99-100). Al llarg de 1981 i 1982 denuncia a Martí i Pol el funcionament «esnob» del Lliure i l'abandó del «teatre pròpiament dit» per una «gradual deshumanització de l'art dramàtic» (CARANDELL 2020: 188-194, 202). Fins i tot arriba a encoratjar-lo a escriure per a l'escena (CARANDELL 2020: 209). Aquesta és la situació en què desenvoluparen gran part dels inicis de la seva carrera dos dels homes de teatre més rellevants de generacions posteriors a la d'Oliver: Feliu Formosa i Josep M. Benet i Jornet —qui, de fet, dedicà un capítol de les memòries, «Caiguda i resurrecció del text teatral» (BENET I JORNET 2010: 225-275), a la denúncia d'una època de bandeig del teatre de text, amb crítiques, també, a la política escènica del Lliure. En l'epistolari de la dècada del 1970 que n'editen Joaquim Armengol, Enric Gallén i Esteve Miralles, queda documentat el compromís d'ambdós corresponsals amb la literatura dramàtica. Benet hi mostra l'ambició amb què ha concebut el cicle de Drudània (ps. 38-41). Tal com remarquen Formosa (p. 119) i Gallén (p. 12), dubta molt i és hipercrític amb si mateix (ps. 58, 74). Per la seva banda, Formosa llegeix i comenta el teatre català del moment, el de Benet inclòs, amb la preocupació ben evidentment sincera «d'un home de teatre, vull dir, d'un home interessat per l'eficàcia escènica dels detalls» (ps. 42, 100).

A més, però, els anys setanta foren fundacionals pel que fa als estudis literaris catalans. Tant Benet com Formosa denuncien la crítica periodística (ps. 65, 70-71) i busquen espais alternatius per construir discursos sobre la literatura. Benet demana un pròleg a Formosa; li fa la presentació de *Llibre de les meditacions* i aquest la hi demana escrita; i el mateix Benet va publicar diverses ressenyes i estudis a *Els Marges*, de la qual fou membre cofundador durant aquests anys, de manera que les cartes en documenten diversos aspectes dels inicis. Al primer número, Formosa hi detecta immediatament «tot un sistema de treball que comença a donar fruits» (p. 84). No obstant tot això, Benet no s'està de comentar els dubtes que li provoca la interpretació literària (ps. 59-60) i ell mateix es va presentant com un dramaturg pur —cosa que també remarca el Formosa d'avui a l'epíleg (p. 119). Fins i tot es distancia, ni que sigui irònicament, del gènere de la poesia (ps. 37, 53). També es preocupa insistentment perquè el teatre tingui una presència viva a *Els Marges*. D'aquesta manera, es va revelant com el gran dramaturg que fou, des d'una dedicació apassionada i total al teatre que passa, tanmateix, de manera indestruïble, per la lectura atenta, estudiosa, d'obres de tots els gèneres; pel coneixement aprofundit de la tradició catalana; per la preocupació de la situació cultural general del país. Això és el que va acabar donant a les seves peces un valor literari que ha fet que transcendeixin el seu temps i els estrets límits de les típiques funcions sense més interès que el dels mecanismes escènics.

Una altra de les grans conquestes de les obres benetijornetianes és la dramatització que s'hi assoleix del parlar popular, «aquest aspecte tan “teu” del llenguatge» que Formosa detecta ja en la primera lectura de *Revolta de bruixes* (p. 100). Venent les immenses dificultats que la qüestió plantejava en uns moments en què el català no tenia públicament la presència ni la potència literàries —ni teatrals ni dels mitjans de masses— que havia tingut abans i que tindria després, Benet va saber donar un caire natural a l'expressió dels seus personatges —que es fa evident si es compara, sense anar més lluny, amb la manera, als ulls actuals més visiblement artificiosa, com parlen els d'Oliver. En alguns casos, és un llenguatge semblant al que utilitza en les cartes, de manera que aquestes en mostren l'origen personal, familiar, del barri. Són directes, desinhibides i descarades, amb un ús del registre col·loquial que inclou tota mena d'expressions informals i humorístiques —també insults malsonants, grollers. Són, en l'aspecte estilístic, literatura epistolar que pot llegir-se gairebé com un entrenament per a la literatura dramàtica.

El pròleg d'Enric Gallén endega ja moltes d'aquestes qüestions i les exposa degudament contextualitzades amb una meticulositat que les notes a l'edició de les cartes i l'epíleg memorialístic de Formosa completen. A més de contribuir a aquesta contextualització, l'epíleg tanca el volum provocant una bella *mise en abîme* literària, ja que es tracta d'un text de Formosa sobre Benet en les línies dels que, en les seves memòries, Benet va escriure sobre Villalonga, Rodoreda, Espriu, Molas, Moix, Roig, Torras i Marfany. D'aquesta manera s'acaben evidenciant els lligams que estableixen una tradició literària, aspecte al qual Benet atorgava la importància més gran perquè sense aquesta continuïtat col·lectiva ni la vida ni

la literatura, afirma a les memòries, no tindrien cap mena de sentit. També és allò que dota d'interès públic, avui, l'edició de llibres com aquests dos epistolaris de quatre escriptors que ja han esdevingut part inherent de la nostra vida col·lectiva i personal perquè han contribuït capitalment a configurar-la en l'aspecte essencial que n'és una llengua i els espectres amb què ens conforma.

BIBLIOGRAFIA

- BENET I JORNET (2010): Josep Maria Benet i Jornet, *Material d'enderroc*, Barcelona: Edicions 62.
- OLIVER & MOLAS (2015): Joan Oliver i Joaquim Molas, *Diàleg epistolar il·lustrat*, Xavier García (ed.), Lleida: Pagès, 2015.

Aina Moll i Marquès

MARIA DEL MAR VANRELL BOSCH

Universitat de les Illes Balears

mm.vanrell@uib.cat

1. ARNAU I SEGARRA (2021): Pilar Arnau i Segarra, *Aina Moll i Marquès. Filòloga i activista per la normalització del català*, Palma: Edicions Documenta Balear; «Col·lecció Menjavents» 146.
2. MARÍ I MAYANS (2020): Isidor Marí i Mayans, *Aina Moll i Marquès. Semblança biogràfica*, Barcelona: IEC; «Semblances Biogràfiques».

L'octubre de 2020 la filòloga i investigadora Pilar Arnau (Vinaròs, 1964) va publicar una primera edició de la biografia d'Aina Moll (Ciutadella, 1930 - Palma, 2019), inclosa en la col·lecció «Biografies de mallorquins», fundada i dirigida per l'Ajuntament de Palma, que es va exhaurir en poc temps. Mig any després va sortir una nova edició de l'anterior, més completa, i publicada, aquesta vegada, per Documenta Balear amb la col·laboració de l'Institut Menorquí d'Estudis. En la nova edició s'hi varen incloure més fotografies i, a més, l'autora va ampliar els capítols amb informació d'alguns dels actes que es varen organitzar entre una edició i l'altra, com per exemple homenatges i conferències en diferents indrets de les Illes Balears i a Barcelona. Als annexos finals també s'hi va incorporar nova documentació, com ara una carta extensa que Aina Moll envià a la seva família des de París a final de gener del 1954; una carta dirigida l'abril de 1976 als funcionaris de l'Ajuntament de Palma, en què Moll argumentà la necessitat d'anomenar català a la llengua de Mallorca, i el pregó que va fer per la Diada de Menorca de

1998, entre d'altres. Arnau va elaborar aquesta biografia a partir de fonts diverses: entrevistes amb Aina Moll i també amb la seva família i amistats, manuscrits, fotografies, cartes, etc. Tant la primera com la segona edició de la biografia d'Arnau apareixen encapçalades per un pròleg d'Isidor Marí (Eivissa, 1949), que és l'autor de la segona biografia que ressenyaré i que va aparèixer només uns mesos abans de la primera edició de l'obra d'Arnau, el juliol de 2020. Aquesta altra biografia forma part de la col·lecció «Semblances Biogràfiques», publicada per l'Institut d'Estudis Catalans, en què altres membres de l'IEC de les Illes Balears, com per exemple Antoni M. Alcover i Sureda (1862-1932), Francesc de Borja Moll i Casanovas (1903-1991), Miquel dels Sants Oliver i Tolrà (1864-1920) i Marià Villagómez i Llobet (1913-2002), també tenen una biografia publicada. En aquest cas, es tracta d'una obra potser no tan basada en l'anàlisi de les fonts documentals, sinó més aviat en els anys de treball compartit i de col·laboracions que varen tenir lloc d'ençà d'aquella primera trobada casual entre l'autor i la biografiada l'agost del 1955 a Eivissa.

Aina Moll i Marquès. Filòloga i activista per la normalització del català és una obra d'unes 230 pàgines, que l'autora estructura en 38 capítols (sense incloure-hi ni el pròleg, ni l'epíleg, ni tampoc els annexos, els agraïments i la bibliografia) ordenats de manera cronològica i a partir de moments personals, acadèmics i professionals rellevants de la trajectòria vital d'Aina Moll. Així doncs, en el llibre hi trobam informació sobre la seva infantesa; la seva etapa com a estudiant; el viatge filològic amb el seu pare, la seva germana Cisca i Manuel Sanchis Guarnier per a la recollida de dades de l'*Atlas Lingüístico de la Península Ibérica*; els estudis a la Universitat de Barcelona i la seva formació de postgrau; l'obtenció de la càtedra de francès; els anys com a directora general de Política Lingüística a la Generalitat de Catalunya, etc. Arnau reproduïx, de vegades fins i tot amb fidelitat fotogràfica, tota una sèrie d'anècdotes i de detalls concrets del dia a dia d'Aina Moll, que permeten acostar-nos no només a la figura d'aquesta filòloga i lingüista, sinó també a l'època en què va viure, una època, no ho oblidem, en què no era gens habitual que una dona fes estades d'estudi i de recerca a l'estranger o que ocupàs llocs de responsabilitat i de presa de decisions. D'aquestes estades m'agradaria destacar-ne dues anècdotes, que demostren que Aina Moll era una persona apassionada, amb una curiositat il·limitada per tot el que l'envoltava i amb una dèria especial per la tecnologia; aspecte que, si més no, crida l'atenció, si tenim en compte que el futur assistent de veu en català du el seu nom. La primera anècdota té a veure amb la visita al *Salon des arts ménagers*, una fira d'articles de la llar, i la segona va tenir lloc aproximadament un any més tard, durant l'estada a la Universitat d'Estrasburg (abril-maig de 1954), en què Georges Straka (Tabor, 1910 - Lyon, 1993) posà a disposició de Moll tots els aparells de l'Institut de fonètica d'Estrasburg, del qual era fundador. El lector podrà trobar aquests fragments a les pàgines 60 i 62 del volum.

Aina Moll i Marquès. Semblança biogràfica és un opuscle d'una vintena de pàgines en què Isidor Marí fa un recorregut cronològic per la trajectòria vital,

acadèmica, professional i política d'Aina Moll. Marí divideix l'obra en sis seccions: «Els primers anys i el període de formació», «Les edicions, la docència i la implicació cultural», «La primera directora general de Política Lingüística», «El retorn a Mallorca», «La Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans» i «Els reconeixements». En aquest opuscle, l'autor recull els aspectes més rellevants de la «fecunda biografia d'Aina Moll i Marquès» i se centra en les aportacions que va fer a «l'estudi i a la vitalitat de la llengua catalana», amb atenció especial a «les relacions que va mantenir amb l'Institut d'Estudis Catalans» (MARÍ I MAYANS 2020: 6). Marí dedica una part important de l'opuscle a resseguir les principals fites aconseguides per Aina Moll durant els vuit anys que va estar al capdavant de la Direcció General de Política Lingüística. En destaca el coratge i la disponibilitat cap al càrrec, però també la consciència de la responsabilitat i del repte que suposava assumir-lo. Durant el seu mandat Moll va demostrar sempre un tarannà conciliador i una voluntat d'avançar amb la participació de tots els agents i els sectors socials: la normalització lingüística havia de ser un «procés col·lectiu de canvi social» (MARÍ I MAYANS 2020: 13). Aquesta voluntat de cooperació es va fer explícita, per exemple, amb l'IEC —pel que fa a l'oficialització dels noms catalans de tots els municipis de Catalunya, la creació de la *Comission entara Normalisacion Ortogràfica dera Lengua dera Val d'Aran* o la creació dels llenguatges d'especialitat i la terminologia, cosa que obrí el camí a la creació del Centre de Terminologia TERMCAT—; amb els ajuntaments —per impulsar l'ús normal del català i facilitar-ne l'aprenentatge—; amb el Departament d'Ensenyament i l'Escola d'Administració Pública de Catalunya (EAPC) —amb la intenció de formar els professors d'educació primària en català, en el primer cas, i dissenyar programes i cursos de llenguatge administratiu, en el segon—, o amb els responsables de la política lingüística d'altres territoris de llengua catalana, de les altres llengües de l'Estat i, fins i tot, d'altres llengües d'Europa i del món. Finalment, Marí també presenta algunes de les contribucions a la Secció Filològica de l'IEC, com ara la preparació de la part lèxica de la *Proposta per a un estàndard oral*, sota la coordinació de Joan Veny; la participació en diferents actes com les Jornades de la Secció Filològica de l'IEC a Mallorca (els dies 18 i 19 d'octubre de 1996); l'acte de presentació de l'Any Mossèn Alcover el 2001, i la presentació de la semblança biogràfica del seu pare també el 2001, entre moltes d'altres.

La comunitat acadèmica té, sens dubte, un deute amb la figura d'Aina Moll. En primer lloc, caldria inventariar, catalogar, estudiar i difondre el seu llegat material. Caldria trobar la manera de conservar aquesta documentació i facilitar-ne la consulta a tots els estudiosos. Durant els darrers anys hi ha hagut un interès renovat pels estudis de la dialectologia tradicional, perquè constitueixen fonts d'informació molt valuoses sobre les varietats autòctones. Accedir fàcilment als materials generats per estudiosos com Aina Moll pot ajudar a entendre les conseqüències lingüístiques i dialectals de l'increment de la mobilitat i dels moviments migratoris, que han caracteritzat els darrers cinquanta anys. En segon lloc, com bé s'observa en les dues biografies ressenyades, s'han fet molts actes de reconei-

xement a la figura d'Aina Moll (ARNAU I SEGARRA 2021: 181-186; MARÍ I MAYANS 2020: 21), però potser encara cap que surti de les fronteres estrictes del domini lingüístic català, tot i que, com hem vist, Aina Moll va ser precursora en la recerca lingüística a l'estranger i va tenir cura de difondre la política lingüística de Catalunya a països com Mèxic, el Quebec i el Canadà, Bèlgica i Suècia, entre molts d'altres. El 2021 la Direcció General de Política Lingüística del Govern de les Illes Balears va convocar el Premi Aina Moll, associat a l'Escola d'Estiu de Lingüística Catalana, una escola que cerca oferir formació en lingüística catalana a estudiants de grau o de postgrau, amb atenció especial als qui es troben en universitats de fora del domini lingüístic. Caldria emprendre altres iniciatives semblants perquè el llegat immaterial d'Aina Moll s'estengués fora de les fronteres estrictes del domini lingüístic català. Finalment, si volem que en el futur hi hagi més Aines Moll, és important difondre la seva figura entre els joves, mostrar de quina manera va ser pionera pel fet de participar en activitats de recerca (estades, congressos, treball de camp), en què rarament participaven les dones en aquell temps, o de ser la primera catedràtica de francès de l'Estat espanyol i la primera directora general de Política Lingüística. Un dels obstacles amb què s'han topat les dones acadèmiques al llarg de la història és que les seves aportacions sovint s'han rebut com a fets aïllats, sense passat ni futur. En aquest sentit, és important recordar que Aina Moll va ser el referent d'una generació de dones que es varen dedicar professionalment a la llengua, bé des de l'ensenyament, bé des de l'escriptura literària o la recerca. Amb paraules d'ARNAU I SEGARRA (2021: 189), en molts sentits, Aina Moll «fou feminista, sense, probablement, haver-s'ho plantejat mai».

Pensar la literatura, construir un país: de Joaquim Molas als moletes

JORDI MARRUGAT

Universitat de Barcelona

jordimarrugat@ub.edu

1. MOLAS (2021a): Joaquim Molas, *El mirall de la vida. Dietari 1956-2015*, Rosa Cabré i Maria Capdevila (eds.), Barcelona: Edicions 62; «Biografies i Memòries» 100.
2. MOLAS (2021b): *Paraula de Joaquim Molas. Cinquanta-sis entrevistes (1969-2014)*, Llorenç Soldevila i Balart (ed.), Lleida, Vilanova i la Geltrú: Punctum, Aula Joaquim Molas.
3. LLANAS i SOLDEVILA (2022): Manuel Llanas i Llorenç Soldevila (eds.), *Àlbum Joaquim Molas*, Barcelona: Ajuntament.

Qualsevol persona de cultura, i tothom ho és, integra tot el seu ésser en la col·lectivitat en tant que participa de les formes convencionals que aquesta es va donant a si mateixa dins de la que ho és per excel·lència, la llengua. Si, a més, aquesta persona és conscient de tal integració i hi dedica voluntariosament la vida sencera, tot allò que pensa, escriu i fa, àdhuc en la intimitat, adquireix un valor col·lectiu —al marge de la conveniència o no de fer-ho públic. No és el que sol passar amb la majoria de dietaristes del nostre temps —que publiquen per forçar la validesa comunitària d'un jo aïllat per la seva irreflexió. És, en canvi, el que passa sense cap mena de dubte amb Joaquim Molas. Ja ho demostrava l'edició feta en vida de diversos fragments del seu dietari, que Rosa Cabré i Maria Capdevila incorporen avui entre el gruix inèdit d'aquest text que recorre els anys que van del 1956 al 2015 no tan sols de la vida de l'autor, sinó de la seva incorporació plena, conscient, activa i transformadora a la llengua, la cultura, la política i la societat catalanes. No és, per tant, només un dietari privat, sinó, tal com n'apunta el títol, un mirall de la vida personal (MOLAS 2021a: 47), que, en el cas de Molas, vol dir també, col·lectiva: un reflex valuósíssim d'aquest mig segle llarg de Països Catalans durant el qual s'ha operat a gran escala de manera especialment incisiva sobre el conjunt de la història anterior amb conseqüències transcendents per a la cultura posterior. *El mirall de la vida* és, doncs, un llibre que, com tota gran obra, depassa els límits personals i cronològics que n'emmarquen l'execució material. Llegir-lo, com hi ha qui hi sembla fatalment destinat, per fer-ne safareig de marmanyera és, simplement, no llegir —i Molas, sagaç com era, tampoc no ho posa fàcil, amb un dietari majoritàriament «despullat d'anècdotes» (MOLAS 2021a: 219). Per això resulta tan reveladora —anava a dir alligadora— la lectura en paral·lel del recull d'entrevistes públiques fetes al mateix Molas al llarg de quaranta-sis anys de carrera que ens ofereix Llorenç Soldevila. L'home privat i l'home públic s'entrellacen de manera indestriable en cadascun d'aquests dos llibres complementaris que es reprenen de manera literal en diversos moments (com ara MOLAS 2021a: 114 i MOLAS 2021b: 450). Malgrat les prevencions respecte del valor testimonial de les entrevistes que el mateix Molas s'encarrega d'enunciar: «Els estudiosos del futur tindran moltes entrevistes, que, malgrat tot, són indirectes i que, per tant, s'hauran d'agafar amb pines» (MOLAS 2021a: 394).

Un dels motius especialment visible en els primers anys, però que recorre els dos volums de cap a cap, és la voluntat gairebé obsessiva per reconstruir una cultura arrasada pel franquisme. Molas encarna l'home de lletres modern per excel·lència i carrega sobre les pròpies espatlles el pes titànic de la necessitat de bastir les infraestructures que fonamenten tota cultura moderna —editorials, mercat, públics, crítica, tradició, universitat, mitjans de masses, paraliteratura i gèneres populars, etc. No és en va que Porcel afirma, de la seva obra inicial, que «representa, en la història del país, el centro y los inicios del movimiento cultural más firme y vasto que se ha producido desde que, alrededor de Eugeni d'Ors, se echó adelante el Noucentisme» (MOLAS 2021b: 19). Tal com repassa Cabré en la introducció al dietari i en donen fe les entrevistes, Molas va acomplir part d'aquest

programa amb èxits rotunds i memorables al llarg de la seva trajectòria. Paradoxalment, però, aquesta es desenvolupà en uns anys en què ell mateix anà testimoniant com els fonaments i els grans bastions d'aquella cultura moderna s'anaven esvainent en l'aire. Ja en les primeres entrevistes del 1969 amb Porcel, se'n mostrava conscient en enumerar els grans poetes del moment, «Josep Carner, J. V. Foix, Pere Quart, Salvador Espriu i Gabriel Ferrater», per acabar puntualitzant: «potser això ja no és sinó el final d'una gran etapa, que comença amb Maragall i Alcover i que abraça mig segle llarg. Però de moment està bé, molt bé. Demà, ja veurem quin vent bufarà» (MOLAS 2021b: 19 i 34). Són els noms que van establir la modernitat en la literatura catalana, aquesta gran etapa oberta per Maragall i que estava arribant al final. Molas ho estava explicant paral·lelament en els articles que aquests mateixos 1968-1969 publicava a *Serra d'Or* i que acabarien recollits a *Una cultura en crisi* (1971). Marcaren l'entrevista de Porcel del 1976 (MOLAS 2021b: 55-65), reaparegueren en la de Coca del 1980 (MOLAS 2021b: 76-77) i avui podem veure com van formular-se inicialment al dietari (MOLAS 2021a: 192, 205-206 o 215), on posteriorment ja s'empra amb tota naturalitat la noció de «cultura postindustrial» (MOLAS 2021a: 288) o, àdhuc, de «postmodernitat» (MOLAS 2021a: 397), amb consciència que el gran canvi el marcà l'any 1968 (MOLAS 2021a: 358). Amb la lectura del dietari, podem testimoniar les reflexions, els dubtes i les crisis pels quals passava Molas a mesura que anava bastint el seu projecte d'arrels modernes en una societat postindustrial. Presta especial atenció als records i a les morts de Ferrater, Rodoreda, Riba, Espriu, Foix, Marià Manent i Teixidor, «el darrer representant d'una època» (MOLAS 2021a: 401). Es produeix així una dialèctica de construcció i desfeta d'estructures i discursos moderns en plena postmodernitat que desemboca en un Molas, el dels darrers anys, desenganyat, desinteressat, poc disposat a comprendre o acceptar el nou entorn cultural i a participar-hi: «M'adono que el món que visc no m'interessa. Que no l'entenc» (MOLAS 2021a: 650, o 634 i 742, cosa que provoca comentaris com els de 477, 652-653, 686 o 694). És una actitud que també es detecta en les últimes entrevistes (MOLAS 2021b: 429-431, 437 o 442-443). No obstant això, no deixa mai d'examinar el seu temps a consciència (MOLAS 2021a: 713-714 o 772-781; o bé MOLAS 2021b: 363-371). I sembla que la seva tasca troba un sentit final quan pot tancar el fragment de dietari sobre la mort del seu deixeble, i també constructor cabdal, Jordi Castellanos, escrivint: «Sortosament, ha deixat escola» (MOLAS 2021a: 152). En efecte, Castellanos i Molas, que s'ho negava rotundament el 1969 (MOLAS 2021b: 32), han creat escola. Són, sens dubte, dos dels pilars centrals sobre els quals s'ha assentat la cultura catalana dels anys seixanta ençà, especialment en l'àmbit més autoconscient, sofisticat i, alhora, fràgil, el de la recerca acadèmica.

Molas explica amb prou detall i claredat com va anar desenvolupant la seva metodologia crítica, lectora i investigadora, sobre quines experiències, referents i nocions. Mostra una consciència tan clara de com havia evolucionat el positivisme vuitcentista o de les mancances de Lukács, que es fa difícil entendre l'èxit de la caricatura que s'ha fet durant dècades del seu historicisme i el dels que el van

seguir, titllant-los, precisament, de positivistes i lukacsians —les declaracions en aquesta línia avui ja només poden llegir-se com a fruit de la incomprensió, la voluntat de descrèdit a qualsevol preu o la niciesa més estulta. Un cop més, pot resseguir-se en el dietari una part del procés (MOLAS 2021a: 172, 217 o 266-268) que porta a les conclusions que sobre aquests temes exposa al dietari i a les entrevistes (MOLAS 2021a: 912; MOLAS 2021b: 41-42, 72 o 110-112); i la seva aplicació en resultats concrets, com l'estimulant lectura que fa de Màrius Torres (MOLAS 2021a: 107-110). A més, també s'hi poden llegir els esquemes de major abast que va muntant per fixar una explicació interrelacionada de la història, la societat, la cultura i la literatura catalanes dels segles XIX i XX (MOLAS 2021a: 181-182 o 214), que, així mateix, fonamenten la visió que en dona a les entrevistes, ambdues confluint amb la de molts articles i, cal pensar, la que transmetia a les classes.

La formulació sintètica de la metodologia que estableix Molas apareix igual a ambdós llibres: «Literatura és, a la vegada, un producte històric i una creació de llenguatge» (MOLAS 2021a: 212 i MOLAS 2021b: 42). Sense que això en revogui la validesa, resulta especialment significatiu que sigui una enunciació de base dualista en un autor que tendeix a aquesta forma d'organització del real. És ja clàssica la sistematització que va fer de la literatura catalana com una dialèctica entre ordre i aventura o de les avantguardes literàries catalanes com un fenomen entre imitació i originalitat. Al dietari afirma que «la humanitat es redueix a dos grans tipus», «els teòrics» i «els pragmàtics» (MOLAS 2021a: 197); que la història de la humanitat és la «lluita de les forces racionals per dominar les irracionals» (MOLAS 2021a: 269); o que «hi ha dos tipus d'estil» (MOLAS 2021a: 342). Troba «en dos tipus: unes de generals i unes altres de locals» les raons per les quals és més difícil triomfar en la societat dels seixanta que en l'anterior (MOLAS 2021a: 206). Així com insisteix repetidament en la dinàmica de creació i destrucció com a gènesi del text literari (MOLAS 2021a: 39, 52, 67 o 244).

Un dels motius més recurrents del dietari és la reflexió sobre aquest mateix. Molas s'hi planteja sovint què és un dietari, què ha de fer constar en el seu i quin valor té. Les respostes varien al llarg del temps. Dubta molt —tant pel que fa a aquestes pàgines com al conjunt dels escrits publicats. I ho planteja amb una honestat recurrent. Semblantment, per ell, els referents principals del gènere dietarístic són clars, però també diversos: Pla, Manent i Foix (MOLAS 2021a: 85 o 489-490). Això genera un text que no és pròpiament un projecte literari com ho són *El quadern gris*, *El vel de Maia* o *Diari 1918*. És, en conjunt, indefinit, repetitiu i canviant —i l'autor n'és del tot conscient (MOLAS 2021a: 357, 470, 495 o 916-917 i 921-922). Combina tota mena de notes: records, reflexions, aforismes, transcripcions de converses, descripcions paisatgístiques més o menys poètiques, lectures, projectes culturals, narracions de viatges o constatacions anecdòtiques. Però, per posar un exemple il·lustratiu de la variació indefinida com es constitueixen, Molas evita molt a consciència aquestes últimes —o les destrueix, primer perquè el comprometen políticament durant el franquisme, després per banals— fins que el 1980 afirma penedir-se'n (MOLAS 2021a: 283-284) i, a

partir de maig del 1982 (MOLAS 2021a: 291), comencen a aparèixer una mena de notes d'agenda, escairides, funcionals, per al record, que tornen a desaparèixer i reaparèixer de manera arbitrària durant els anys següents —igual que la mala consciència per haver evitat l'anècdota (MOLAS 2021a: 320 o 398)— fins que es converteixen en predominants en les anotacions datades al segle XXI. O bé el 1987 el dietari passa a voler ser «una mena de guió per a unes futures memòries» (MOLAS 2021a: 325) amb un tipus d'anotacions que ja havien aparegut abans, que ara tampoc no seran predominants i que poc després presenta com a involuntàries (MOLAS 2021a: 335). És clar que això converteix *El mirall de la vida* en la mena d'obra que interessava a Molas, la que sorgeix no dels qui «compleixen amb les lleis i els gestos de la institució literària», sinó d'«aquells tipus que són a la frontera de la literatura, els qui escriuen vulnerant totes les lleis de la institució literària» (MOLAS 2021a: 401).

Les paraules que escoltem en aquests dos llibres es complementen amb imatges i paraules de companys de vida en l'*Àlbum Joaquim Molas*. Es tracta d'una bellíssima edició que permet fer-se una idea molt ben documentada de la vida, l'obra i el llegat del protagonista. Els primers sis capítols en ressegueixen la trajectòria a través de les presentacions dels editors, Manuel Llanas i Llorenç Soldevila, la tria d'imatges i l'antologia de tota mena de textos del mateix Molas, inclosos molts fragments de les entrevistes recollides a *Paraula de Joaquim Molas*. La imatge que n'obtenim, però, no és redundant amb la dels altres dos llibres, ja que en aquest cas la funció dels editors ha consistit a construir-ne una de coherent i completa, biogràfica i històrica, sense fissures. En el setè capítol és Molas qui retrata altres escriptors, des de Víctor Català fins a Montserrat Roig, a través de fragments de textos de procedència diversa. Tot seguit, es recullen «sentències i reflexions molianes» i es dona una imatge de «La Barcelona de Joaquim Molas». Finalment, l'objectiu de la càmera s'obre. Els capítols 10, 11 i 12 recullen testimonis molt variats sobre Molas: paraules d'«escriptors i amics», cartes d'autors amb els quals es va escriure i textos de deixebles —que tanquen circularment el llibre sumant-se al que ofereix Joan-Lluís Marfany com a pròleg. És, en conjunt, una magnífica proposta per entrar en la comprensió d'aquesta enorme figura i de la seva significació cultural.

A més, apunta línies de recerca que poden esdevenir fonamentals sobre la literatura de finals dels anys cinquanta als setanta, especialment amb la publicació dels tastos epistolars. Una de les cartes de Foix és un poema en prosa en l'estil habitual de l'autor que, per la seva funció més immediata, ajuda a comprendre com funcionen. Les cartes amb Villalonga documenten els orígens dels enfrontaments entre Vidal Alcover i Molas tal com aquest els havia explicat (MOLAS 2021b: 42-43). Les cartes d'Oliver, ja conegudes del *Diàleg epistolar il·lustrat (1959-1982)* publicat per Xavier García el 2015, poden ajudar a situar molts dels seus textos en funció de l'interès per «l'humor negre» que hi demostra, de la crítica que fa de Carner o de l'esmena a la totalitat que proposa respecte del teatre català. Els epistolars amb Rodoreda i Espriu permeten resseguir-ne els processos

de revisió i publicació d'obres a Edicions 62. Fuster dona mostres, en unes cartes ja editades per Garcia i Raffi al volum 12 de la seva *Correspondència* —excepte una petita postal que l'àlbum reproduïx fotogràficament i de la qual només se n'havia donat notícia— tant de la seva consciència crítica valencianista com de l'habitual sorneguera barruda, a l'alçada de la qual sap posar-se Molas. Finalment, els epistolaris amb Porcel, Benet i Jornet, Moix i Roig deixen apuntada l'enorme influència que exercí Molas sobre els més grans escriptors joves coetanis no només en la línia realista social a què l'ha reduït una tipificació ridícula (que ell mateix nega a *MOLAS 2021a*: 338). Aquesta es dona habitualment aparellada amb l'ús despectiu del concepte «moletes» per referir-se als deixebles acadèmics que tanquen l'àlbum amb evocacions personals i lectures interpretatives, moltes de les quals inèdites, seguides d'una llista de tesis doctorals dirigides pel mestre.

Resulta remarcable que el llibre assumeixi amb satisfacció aquest apel·latiu que durant dècades s'ha llançat com a insult denigrant als alumnes i deixebles de Molas. Els editors s'hi declaren, ja en la primera línia, «“moletes” convictes i confessos» (p. 6); el prologuista s'hi presenta com a «degà dels “moletes”» (p. 9), explica l'origen del terme i l'humor amb què el van assumir des del primer dia i acaba afirmant «l'orgull de dir-se “moletes”» (p. 15); o bé es recull un fragment sota l'epígraf «Caracterització dels “moletes”» (p. 364). La paraula que encara avui alguns empenen com a simple desqualificació sense ni tan sols comprendre'n les implicacions perd la funció original per esdevenir un concepte ple de significat. És una operació tan antiga com la que va donar nom a barrocs, impressionistes, modernistes o cubistes precisament perquè van ser capaços de renovar col·lectivament l'estat cultural del seu temps. Avui, aquests tres llibres ajuden a veure encara més clar fins a quin punt Joaquim Molas va esdevenir un revulsiu cultural que ha fonamentat tot el que va venir després. Inclosos, per descomptat, els anti-moletes.

Una literatura possible, de Josep Iborra

VÍCTOR LABRADO

victorlabrado@gmail.com

IBORRA (2021): Josep Iborra, *Una literatura possible*, València: Institució Alfons el Magnànim, Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació; «Obra Literària de Josep Iborra», 1, 2.

La publicació de la sèrie «Obra Literària de Josep Iborra» és una operació editorial de llarg alé que difícilment hauria estat possible si, des del 2015, no hagués començat una nova etapa a la Institució Alfons el Magnànim, tan diferent de

l'anterior. L'edició, a hores d'ara, comprén ja tres volums i, segons les previsions dels curadors, que van triant i comparant els textos, podria arribar a tindre'n un total de cinc o sis. Si tenim en compte que només els dos primers volums de la sèrie, els que conformen *Una literatura possible*, objecte d'aquesta nota informativa, fan un total de 1.429 pàgines, el lector ja es pot fer una idea del volum de la maniobra editorial, sens dubte proporcionat a la qualitat intel·lectual de Josep Iborra. Després d'aquests dos primers volums, ja n'ha aparegut un tercer —el *Diari 1965-1977*—, al qual seguiran uns futurs *Quaderns 1980-2010* i, després, uns assajos i notes sobre Montaigne i altres textos de diversa factura, de caràcter assagístic també, amb un fort component introspectiu.

Els textos agrupats sota el títol *Una literatura possible* conformen, en molt gran part, allò que podríem dir el Josep Iborra més públic, més d'acció, el que escrivia amb una intenció d'utilitat o influència immediata, aprofitant sovint les ocasions que li oferia l'actualitat bibliogràfica. Hi predominen els textos ja publicats, la majoria en revistes, ara dispersos, amb alguns de ja aplegats també en llibre, mentre que la resta de volums de la sèrie, des del tercer fins al cinquè —o sisè—, per contra, aplegaran textos majoritàriament inèdits, que respondrien a una altra mena d'al·licients i estímuls, a un ritme personal d'escriptura més privat, més independent de la circumstància, però elaborats des d'unes possibilitats d'edició —diguem-ne— poc concretes, o improbables.

En *Una literatura possible* —el nom ja ho diu— hi ha concentrats i ordenats els treballs que Josep Iborra va produir segons una personal «voluntat de contribuir a fer possible, mitjançant la crítica literària, una literatura moderna en català», que és com ho trobem explicitat ja des de la «Nota preliminar», en què hi presenta el conjunt de textos aplegats. En alguns casos, s'ocupava de qüestions relatives a tot el domini lingüístic, però se centrava sobretot en la realitat literària del País Valencià, la posició del qual, en el conjunt de la literatura catalana, era llavors ben precària, ambigua. Josep Iborra va ser testimoni, observador d'excepció, encuriós i apassionat, d'aquest procés d'integració progressiva —inacabat?— de diverses generacions d'escriptors valencians en la casa i causa comunes de la literatura catalana.

La seua producció crítica publicada en premsa es va estendre —també seguint la «Nota preliminar»— entre 1973 i 2010, amb un breu parèntesi entre 1976 i 1980. És a dir: des de l'aparició dels Premis Octubre fins que forces va tindre d'intervenir en la cosa pública literària, ja que Josep Iborra va faltar l'any 2011. Aquells van ser uns anys decisius pel que fa a la dinàmica literària valenciana. Ell hi va reflexionar, en va fer el comentari i, home ponderat —com a «savi discret» el caracteritza al pròleg Francesc Pérez Moragón—, en va oferir valoracions prudents, de to educat. Jo diria que generalment encertades. Si calgués oferir algun text prou representatiu de la intenció que animava Iborra i de la realitat literària que va voler tractar, no dubtaria a oferir-vos aquest, que clou «Literatura i postguerra al País Valencià»:

Fuster serà el primer escriptor valencià modern que aconseguirà tenir un públic, com després Raimon, i Estellés, que s'hi incorporarà després d'un llarguíssim silenci. I [...] aquest públic era —o serà aviat—, també, el públic de Rodoreda i d'Espriu, de Villalonga i de Pla... Per fi, hi havia a València una primera constitució, elemental encara, d'un petit circuit que s'ampliarà en connectar-se amb la miniliteratura de Catalunya. Avui, aquesta miniliteratura és ja la dels països de parla catalana. Hi ha llibreries, hi ha distribuïdors, hi ha un públic —un ghetto, però un públic, no una tertúlia—, hi ha moltíssima més gent que sap llegir i escriure. (p. 874)

El paràgraf transcrit resumeix bastant bé l'època i la circumstància, també el to i el sentit de la realitat, que hi trobarem tothora: el context i la mirada que hi ha a la base del conjunt de textos aplegats a les pàgines d'*Una literatura possible*.

Aquesta situació literària valenciana, del darrer terç del segle xx i primeries del xxi, fa que la visió de Josep Iborra sovint vaja més enllà del text a considerar, que traspassi els termes de l'obra com a mera creació estètica. En algun punt ens ho recorda, explícitament:

La literatura és cosa dels escriptors, i també dels lectors, del públic, i d'uns mecanismes de mediació entre els uns i els altres: els editors que s'encarreguen de fabricar per al mercat el llibre, els distribuïdors que, a través dels llibreters, els fan arribar als compradors, als lectors, i els crítics que contribueixen a la difusió i comprensió —o incomprensió, tant se val ara— de les obres: en parlen i així no les deixen caure en el buit. S'ha dit que «la crítica és la consciència de la literatura»; sense aquesta consciència, que la manté socialment i culturalment viva, la literatura es fa pràcticament «invisible». (p. 861)

Una literatura, doncs, ho és només quan existeix i funciona aquest circuit. Això —el mateix Iborra ho reconeix i se'n disculpa— és una obvietat, però calia recordar-ho, perquè «si apliquem aquest esquema —diu— al cas valencià, des de la renaixença fins als anys seixanta, si més no, és evident que no podem parlar de “literatura” (p. 862)». I una de les mancances que no cal considerar menor és, precisament, la de la crítica, perquè remarca «aquesta raquítica producció [literària valenciana, fins a la postguerra] no va acompanyada d'una crítica, d'uns comentaris que, almenys, deixen constància de l'existència de l'obra en un paper o altre [...] aquesta mancança és una constant de les nostres lletres, fins i tot ara» (p. 864).

I per «ara» hem d'entendre l'any 1990. És des de totes aquestes consideracions, des d'aquella manca de crítica que assenyala ell mateix, que naix el compromís de Josep Iborra com a crític, en la voluntat de cobrir un flanc absolutament necessari però desprotegit aleshores. Per moltes raons i, entre altres, perquè entre totes les possibilitats que ofereix el ram de les «belles lletres», la de crític era la menys llúida, la que menys ambició literària satisfà, la que més poc dret té que li acorden una raió de glòria. En aquell moment (re)fundacional de la literatura catalana al País

Valencià —comprensiblement— plena d'aspirants a geni, una posició tan volgudament modesta té un punt d'heroïcitat o, almenys, una gran dosi de bona voluntat.

Bona voluntat i molta voluntat, val a dir: els dos grossos volums resultants, amb el títol eloqüent d'*Una literatura possible*, són la prova incontestable de la decisió, de la constància, de la convicció amb què es va prendre la tasca. No cal dir que, per l'extensió, en el panorama de la crítica valenciana de la seua època, el cas de Josep Iborra no té comparació possible. I una obra tan extensa havia de ser necessàriament rica, variada, complexa. No gens fàcil de caracteritzar de forma prou precisa en aquesta ressenya, necessàriament breu.

La primera observació, si volem òbvia, que hi podríem fer és que Joan Fuster hi ocupa un primeríssim pla. Cosa ben lògica, d'altra banda. A l'«Índex de noms general» hi trobem 118 entrades que hi fan referència. Si tenim en compte que cap altre autor no arriba a les quaranta... Fullejant aquest índex, podem fer-nos una idea molt aproximada dels interessos que Josep Iborra volia compartir amb els seus lectors, ens hi trobarem en segon terme Josep Pla, amb 38 entrades; Carles Salvador, amb 34; Blasco Ibáñez, amb 32... De seguida veiem que, com a autor tractat en *Una literatura possible*, s'hi pot figurar de maneres molt diverses. I trobe que totes justificades. El cas de Carles Salvador, aparentment tan rellevant, s'explica per la posició relativa que en el seu temps va ocupar: més que no per la seua obra, Josep Iborra sent per ell un interès com a referent, com a símptoma de la situació heretada.

Pel que fa als autors valencians —aleshores encara— joves, els més esmentats són Joan Francesc Mira, amb 27 entrades; Ferran Cremades i Arlandis, amb 25, i Amadeu Fabregat, amb 24. Això és ben representatiu d'una època, quan aquests tres autors eren joves promeses amb possibilitats semblants, o comparables. Si aquest darrer havia obert un camí a la modernitat amb una irrupció esclatant, els altres dos mantenien una producció sostinguda, constant, davant tants novel·listes ocasionals, d'una sola novel·la cadascú.

La constitució d'una narrativa valenciana en català no era, per a Iborra, un tema menor. No podia ser-ho. I en aquest punt, per entendre'ns ràpidament, es pot dir que va defensar i posar en relleu l'obra d'autors considerats, en un primer moment, com a més aviat conservadors i, per tant, com a molt secundaris en el panorama literari valencià dels anys setantes i vuitantes: Carmelina Sánchez-Cutillas i Enric Valor, com a —principals— exemples. En canvi, sense negar-los mèrits, va manifestar unes reticències molt evidents davant una bona part dels narradors més joves i trencadors, enquadrats en l'experimentalisme més heroïc, de molta actualitat o tinguts per molt propis de l'època. No es pot dir que en aquest aspecte el temps, les ondulacions de les valoracions literàries fins ara enregistrades, li juguen en contra, a Josep Iborra.

I podríem continuar fent consideracions d'aquesta mena. El material per a fer-ne és inacabable. Però certament no cal. El lector, amb el que hem vist fins ara, ja se'n pot fer una idea bastant clara. *Una literatura possible* és un llibre de referència per a les lletres valencianes del segle xx i primeries del XXI. Per a qualsevol estudiós o interessat en aquesta aventura literària, li és de consulta obligada.

Homenatge a Josep Massot: el combat per la història

JORDI GINEBRA

Universitat Rovira i Virgili

jordi.ginebra@urv.cat

1. GINARD (2021): David Ginard i Féron: *Josep Massot i Muntaner. El combat per la història*, Palma: Lleonard Muntaner; «En Diàleg» 33.
2. D. A. (2021): Diversos autors, *El monjo, l'historiador i l'editor. Homenatge a Josep Massot i Muntaner*, Jordi Manent (coord.), Barcelona: PAM; «Biblioteca Abat Oliva» 313.

Al lector que no conegui l'obra de Josep Massot i Muntaner li pot resultar estrany que en una revista com aquesta, dedicada a la llengua i la literatura, es faci una ressenya de dues obres que, pel títol, sembla que estudien la tasca d'un historiador. El que caldria dir-li és que, efectivament, aquests títols invisibilitzen una mica el que «justifica» la ressenya: que tots dos llibres també tracten de la figura de Massot i Muntaner com a filòleg i com a historiador de la llengua i la literatura catalanes, que és —suposem que per a la majoria de lectors d'aquesta publicació— la faceta més interessant de la seva labor acadèmica.

El primer llibre, que conté un breu pròleg de Paul Preston, és la transcripció editada d'un seguit de converses entre David Ginard, professor d'història contemporània a la Universitat de les Illes Balears, i Massot. Unes converses que es van iniciar en un llunyà 1988. Aproximadament la meitat de l'obra, en bona part a causa dels interessos de l'entrevistador, que els fa explícits ja al preàmbul, tracta d'aspectes històrics relacionats amb la Guerra Civil a Mallorca: la posició de Georges Bernanos sobre el conflicte, les vicissituds del desembarcament de Bayo, l'actuació del «Conde Rossi», la divisió política entre dretes i esquerres, el primer franquisme, etc.

L'altra meitat del llibre és un recorregut biogràfic i de la trajectòria acadèmica de Massot, i és la part que pot interessar més els lectors de l'àmbit de la llengua i la literatura catalanes. S'inicia amb l'evocació de la infància i l'adolescència i continua amb els anys de joventut, el trasllat a Barcelona per estudiar filologia romànica, l'ingrés a l'abadia de Montserrat, els inicis de la dedicació a la recerca i la participació en la major part de les plataformes culturals, editorials i acadèmiques del moment relacionades amb la llengua i la literatura catalanes. Són pàgines amenes i entretingudes, en les quals hi ha molta informació —de persones, de llibres, d'entitats— per al que seria la història externa de la filologia catalana contemporània. Unes pàgines que de vegades no defugen els detalls personals i l'anècdota, elements que, com se sap, també contribueixen enormement a explicar el desenvolupament de les disciplines acadèmiques. Heus aquí una mostra d'aquesta mena d'informació, situada a l'inici dels anys setanta: «Algun cop venia també Jaume Vidal Alcover, amb el qual vaig parlar molt en acabar les classes, al

despatx d'en Comas. Tant Comas com Vidal eren grans enemics d'en Molas, cosa que em creava problemes perquè no m'amagava de dir que jo era un *moletes*» (p. 65). Magnífic.

L'obra es completa amb un petit àlbum fotogràfic encartat entre les pàgines 80 i 81, una bibliografia (més desenvolupada en relació amb la Guerra Civil a Mallorca) i un índex onomàstic. Des del punt de vista material i formal el llibre està ben imprès i ben editat.

L'altre llibre és un extensíssim volum, de 565 pàgines, compilat per Jordi Manent per homenatjar la persona de Josep Massot i Muntaner amb motiu dels seus vuitanta anys, dels cinquanta de la seva ordenació sacerdotal i dels cinquanta d'exercici com a director de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat (afortunadament, el llibre va aparèixer quan Massot encara era entre nosaltres). Hi participen 56 autors, s'estructura en 9 apartats i conté també un encartament fotogràfic (entre la pàgina 384 i 385). Els aparats són els següents: «Presentacions» (ps. 19-58), «Retrats, semblances, *laudatio*» (ps. 59-105), «L'editor, el director de revistes i l'assessor cultural» (ps. 107-167), «L'historiador *tout court*» (ps. 169-219), «L'historiador de la literatura» (ps. 221-277), «L'historiador de l'Església, i la vida religiosa» (ps. 279-303), «L'historiador de llengua i de la música» (ps. 305-357), «Records personals i familiars» (ps. 359-439) i «Bibliografia de Josep Massot i Muntaner» (ps. 441-560) —que inclou una «Cronologia biogràfica» del mateix Jordi Manent. I els autors que hi han participat són, per ordre alfabètic (que no és l'ordre a l'interior de l'obra), els següents (no inclou els autors de textos no redactats expressament per al volum): Rafael Alemany, Francina Armengol, Lola Badia, Albert Balcells, Mar Batlle, Sebastià Benassar, August Bover, Xavier Caballé, M. Teresa Cabré, Carles Cabrera, Jaume Carot, Felip Cirer, Miquel Costa, Dominique de Courcelles, Bernabé Dalmau, Carles Duarte, Antoni Ferrando, Josep Ferrer i Costa, Pere Fullana, Pere Gabriel, David Ginard, Montse Ginesta, Carme Gregori, Albert Hauf, Llúisa Julià, Anna Maria Macià, Núria Mañé, Isidor Marí, Elisenda Marsal, Joan Martí i Castell, Joan Mas i Vives, Biel Massot, Jaume Medina, Pere Molas, Josep Moran, David Pagès, Vinyet Panyella, Maria Pilar Perea, Ramon Pinyol, Damià Pons, Paul Preston, Joan Pujadas, Joan M. Pujals, Joan Anton Rabella, Philip D. Rasico, Josep Riera Pujal, Borja de Riquer, Rafael Roca, Joandomènec Ros, Josefina Salord, Anna Maria Saludes, Vicent Simbor, Antoni Simon, Josep M. Soler, Margalida Tomàs, Fanny Tur i Joan Veny. (Potser hauria tingut interès incloure-hi també algú menor de quaranta anys.) El coordinador del volum, Jordi Manent —que cal felicitar per la immensa feina feta—, a més d'una útil introducció i la cronologia ja esmentada, també ens ofereix una bella evocació de la relació de Massot amb la família Manent-Tomàs.

L'obra aconsegueix amb escreix l'objectiu principal que n'ha guiat l'elaboració: homenatjar la persona de Josep Massot i Muntaner per la seva dedicació tenaç, continuada i altament valuosa a la cultura catalana. La quantitat i la qualitat dels col·laboradors i la lectura dels textos que ens ofereixen són un testimoniatge rotund i contundent de la importància de l'obra de Massot en el desenvolupament i

la concreció material de la cultura catalana contemporània, especialment en els àmbits de la llengua i la literatura i en el de la història. Aquesta impressió de rotunditat i contundència que obté el lector, de realitat sense esclatxos quant a la tasca acadèmica i cultural de Massot sorgeix, en bona part, de la coincidència dels judicis i les afirmacions dels autors dels textos, que en general no es retireuen a l'hora de destacar les qualitats de l'homentjat. Això té també, dissortadament i inevitablement, sobretot en un volum tan extens i amb tantes col·laboracions i tan diverses, un cert efecte col·lateral negatiu: la repetició de continguts. I el llibre, en relació amb això, en alguns moments arriba a cansar una mica. Per aquest motiu (i perquè el llibre ja era prou extens), potser no queda del tot justificada la inclusió d'alguns textos que ja s'havien publicat, com els d'Albert Manent, Biel Massot i Muntaner, Josep Murgades o Carme Gregori.

El llibre vol ser també una descripció sintètica de la labor de Massot en els diferents àmbits d'actuació —editor, promotor i director de revistes, acadèmic, folklorista, historiador, historiador de la literatura, historiador de la llengua, etc.—, i és en relació amb aquest aspecte que el resultat és més desigual. En algun cas el que s'hi diu és tan bàsic quant a les dades (sovint conegudes o que ja apareixen en altres parts del llibre), i quant a les valoracions tan centrat en l'elogi (i tan previsible), que no queda espai per a anàlisis una mica més tècniques o acadèmiques, i el text esdevé, de fet, una *laudatio* més (benvinguda, per descomptat). En altres casos, però, les aportacions ja presenten un esquema de jerarquització i interpretació de la tasca de Massot en l'àrea corresponent (esquema forçosament breu, perquè els autors tampoc no disposen de més espai, i esquema no sempre fàcil d'establir, perquè en l'obra de Massot les dades i l'erudició són tan abundants que de vegades poden amagar els plantejaments interpretatius i metodològics). Així, es poden destacar el textos de David Ginard i de Pere Gabriel sobre la feina de Massot com a historiador, el de Damià Pons sobre Massot i la cultura escrita de Mallorca, el de Josefina Salord sobre Massot i Menorca, el de Vicent Simbor sobre Massot i els escriptors valencians o el de Maria Pilar Perea sobre Massot i Antoni M. Alcover. No són els únics als quals caldria referir-se, naturalment, però l'espai d'una ressenya com aquesta no permet allargar la relació. Demanem disculpes si algun dels col·laboradors pensa que l'hauríem d'haver esmentat.

La part més extensa del llibre és la dedicada a la bibliografia de Massot, elaborada per Rafael Roca, que ocupa 100 pàgines. En aquest punt torna a aparèixer el dubte: ¿calia tornar a editar (tenint en compte, de nou, l'extensió del volum) un treball publicat tot just feia quatre anys (ROCA 2017)? Sigui com sigui, el fet és que Roca aprofita per actualitzar les dades fins al 2021, per segregar l'apartat «Llibres traduïts a altres llengües» (p. 458) —els ítems del qual, a ROCA (2017), figuraven a l'apartat general de «Llibres»— i per afegir-ne dos de nous, «Entrevistes» (ps. 536-538) i «Llibres i monogràfics dedicats a l'autor» (ps. 538-540). Així, amb independència de la resposta que es doni a la pregunta que s'acaba de formular, cal congratular-se de la feina feta per Roca, que ens ofereix de nou, doncs, «net i polit», un utilíssim recurs per a la recerca.

Josep Massot i Muntaner va poder llegir aquests dos llibres. És una sort. Massa sovint el reconeixement de la feina intel·lectual arriba quan la persona ja no hi és. Malgrat aquest petit consol —saber que sabia que era altament valorat—, el trobarem a faltar. Trobarem a faltar una persona que era, ell tot sol, una veritable «estructura d'estat».

BIBLIOGRAFIA

ROCA (2017): Rafael Roca, «Bibliografia», dins Josep Massot i Muntaner, *De València i mallorca. Escrits seleccionats*, Vicent Simbor Roig (ed.), València: Universitat de València, ps. 92-178.

Teixir xarxa investigadora jove a la catalanofonia

LAIA BENAVENT LLINARES

Universitat de Barcelona

laia.benavent@gmail.com

D. A. (2021): Diversos autors, *Teixir xarxa, fer camí. Aportacions presents al futur de la catalanística*, Eloi Bellés, Paula Marqués Hernández, Júlia Ojeda Caba i Míriam Ruiz-Ruano (eds.), Lleida: Punctum.

L'Associació de Joves Investigadors en Llengua i Literatura Catalanes (AJLLC) es va crear, l'any 2017, amb l'objectiu de donar impuls a estudiants de tota la catalanofonia que tot just s'iniciaven en la recerca. Des d'aleshores, cada any s'ha organitzat un congrés que ha aplegat estudiants de grau, màster i doctorat de diferents universitats a fi de crear una xarxa acadèmica entre joves investigadors. El llibre que tenim entre mans, i que porta per títol *Teixir xarxa, fer camí. Aportacions presents al futur de la catalanística*, és el recull d'algunes de les contribucions en aquests congressos, des del de València del 2017 fins al de Barcelona del 2020, passant pels de Lleida (2018) i Palma (2019).

Editat per Eloi Bellés (UB), Paula Marqués Hernández (Universitat de Venècia Ca' Foscari), Júlia Ojeda Caba (UOC) i Míriam Ruiz-Ruano (UAB) —i amb un comitè científic creat ad hoc per reavaluar els textos—, *Teixir xarxa, fer camí* està dividit en tres grans blocs temàtics: perspectives lingüístiques, perspectives comparatístiques i perspectives historicistes, que alhora es subdivideixen en funció de les temàtiques més específiques.

Al primer bloc («Perspectives lingüístiques») hi trobem dos articles de «Qüestions de lingüística formal»: d'una banda, el text de Solivellas, en què ana-

litzza els límits de la composició culta en català des d'una perspectiva teoricode-scriptiva per «assenyalar-ne les principals incògnites», com l'abast d'aquest tipus de composició o la caracterització dels formants cultes (ps. 17-35); i, d'altra banda, el de Font, que analitza «la conceptualització de la tristesa i l'angoixa en català des d'una mirada lexicosemàntica» (ps. 37-57).

Segueixen tres articles de «Qüestions de lingüística aplicada»: el text de Magraner i Martín, que tracta dels diminutius emprats en la conversa col·loquial valenciana com a estratègia pragmàtica i pretén analitzar «quins valors pragmàtics se n'obtenen», així com també «per quina raó i amb quines intencions es poden emprar» (ps. 61-76); el de Marqués i Vidal, sobre la cançó improvisada com a eina per a l'aula de CLE per «desenvolupar la competència intercultural de l'alumnat» (ps. 77-91); i el text de de la Torre, que estudia l'atenuació pragmàtica a les aules de secundària a partir del nivell de competència pragmàtica dels estudiants «per poder plantejar una millora a través de l'ensenyament d'estratègies atenuants» (ps. 93-110).

Per tancar aquest bloc, es tracta «El català relacionat amb altres llengües»: l'article de Cassany-Bates se centra en *Das Katalanische*, de Meyer Lübke (1925), com a certificat d'independència respecte a una antiga «llengua comuna catalano-provençal» (ps. 113-134); el de Sarmiento, en què reflexiona sobre la traducció de varietats funcionals i socials del francès al català (ps. 135-158); el text de Marra analitza l'entrada i persistència de catalanismes lèxics en les pragmàtiques sancions napolitanes (ps. 159-176); i el de Chilah estudia la capitalització de la llengua amaziga per a la integració de joves fills d'immigrants a Catalunya (ps. 177-204).

Al segon bloc («Perspectives comparatístiques») hi ha tres articles de «Mirades de gènere i diàlegs poètics»: d'entrada, Casanyes estableix un diàleg en l'imaginari corporal entre la poesia d'Anna Dodas i Gertrud Kolmar (ps. 209-228); Matas analitza la influència de Sylvia Plath i Anne Sexton a Maria-Mercè Marçal i les poetes catalanes (ps. 229-244); i, per últim, Marimont, també sobre Maria-Mercè Marçal, se centra en el desig lèsbic i cos femení en la seva poesia (ps. 245-263).

En el subapartat «Intertextualisme i multidisciplinarietat artística», Marco-Palau estudia el vincle personal i intel·lectual entre el poeta Jaume Ferran i el pintor Maties Palau-Ferré (ps. 267-279); Gort parla de la intertextualitat en obres artístiques de Brossa (literatura), Cirlot (música) i Ponç (pintura) (ps. 281-292); i Hernández analitza l'estètica de Bach, Mozart i Eugeni d'Ors (ps. 297-318).

Per tancar aquest bloc, a l'apartat «Del ressò dels clàssics a la vigència del seu estudi» s'hi inclouen dos textos: Cano se centra en el teatre clàssic com a univers de referència de Joan Fuster (ps. 321-337) i Castellà, en la recepció creativa de l'aspecte místic de Lluall en Verdaguier (ps. 339-356).

L'últim bloc («Perspectives historicistes») conté dos estudis sobre la «Literatura moderna, segle XVII»: Darder fa un repàs de la difusió del poeta mallorquí Rafael Bover en diverses obres (ps. 362-377) i Llàcer estudia el circuit d'obres manuscrites en la Barcelona del segle XVII (ps. 379-395).

Finalment, tres articles sobre «El tombant de segle» clouen el bloc i el llibre: Riera analitza els «espais de violència» en la narrativa breu de Víctor Català (ps. 399-411); Costa parla de Joaquim Ruyra com a poeta, faceta menys coneguda de l'autor (ps. 413-432); i Costa se centra en els textos d'Andreu Nin com a crític literari i la influència del marxista Lev Trotski en els seus textos (ps. 433-455).

Teixir xarxa, fer camí és, com hem anat veient, un recull miscel·lani d'estudis que abracen tota una varietat d'aspectes de la catalanística, que van des de temes de lingüística formal fins a aspectes literaris diversos; és el reflex, per tant, dels temes que interessin als joves investigadors en llengua i literatura catalanes. És evident que, com comenten els editors en el pròleg, un llibre miscel·lani en el qual hi ha participat qui ha volgut, no reflecteix totalment la varietat de temàtiques que s'han anat presentant en els congressos de l'AJLLC: un exemple d'això és el desequilibri evident entre els articles de literatura (14 articles) i els de llengua (9 articles).

La qualitat i el rigor del llibre, com també avancen els editors en el pròleg, ha estat la base del plantejament d'aquesta edició, ja que la feina d'investigadors novells també pot ser de qualitat. I, en general, això es compleix en bona part del llibre, en el qual trobem articles fonamentats i acadèmicament rigorosos. No obstant això, la maduresa investigadora entre estudiants de doctorat en contraposició a la dels estudiants de grau i màster es posa en evidència amb algunes qüestions que, tot i que no són generals de tots els articles, considerem pertinent de fer-hi esment.

No és estrany, per exemple, trobar-hi algun article que basi el plantejament i les conclusions en percepcions i creences subjectives, de manera que s'allunya de l'objectivitat requerida en treballs d'aquest tipus. O bé algun article en què a la introducció s'hi plantegen qüestions a les quals no s'arriba a les conclusions, com també seria esperable en un text acadèmic. Sobta, a més a més, trobar-hi algun text sense cap mena de divisió en apartats (o, si en té, parcial i insatisfactòria) que permeti al lector organitzar la informació i saber què hi trobarà. També cal destacar algun text en què els paràgrafs d'una pàgina o l'excés de notes al peu i d'incisos fan pràcticament inviable la lectura i el bon seguiment del discurs perquè la cohesió se'n ressent. Semblantment, el discurs es fa difícil de seguir en algun article que conté una gran quantitat de dades i poca explicació (o una explicació que potser és justa per a un públic no entès en el tema concret de l'article).

En definitiva, *Teixir xarxa, fer camí*. *Aportacions presents al futur de la catalanística* és una obra miscel·lània que agrupa la veu de joves investigadors en l'àmbit de la catalanística, i ho fa com un espai d'intercanvi de coneixement necessari per obrir el camí als joves inquiets per la recerca.